

راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با جریان‌های تکفیری

دکتر علی اکبر رستمی^۱

محمد مهدی اسماعیلی^۲

تاریخ دریافت: ۹۵/۳/۲۵

تاریخ پذیرش: ۹۵/۴/۲۰

چکیده

یکی از مهم‌ترین عوامل فتنه‌گری در جهان اسلام ظهور اندیشه سلفی‌گری تکفیری است. این جریان به‌عنوان یک نظام اعتقادی مذهبی مطلق‌گرا با کار ویژه و عقبه اعتقادی- هویتی خاصی که دارد، با دوقطبی کردن جهان اسلام می‌تواند ضمن مخدوش کردن وحدت اسلامی با ایجاد منازعه مذهبی، ثبات و تعادل جوامع اسلامی را برهم زده و از این طریق امنیت کشورهای اسلامی را با چالش مواجه کند، گرچه بحران به وجود آمده از گسترش داعش با سرمنشأ آمریکایی و همکاری دولت‌های مرتجع منطقه و باهدف تأمین امنیت رژیم صهیونیستی و مقابله با انقلاب اسلامی است. هدف این پژوهش، تدوین و ارائه راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با جریان‌های تکفیری است که در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران قرار گرفته و تهدیدگر امنیت و منافع ملی است.

در این پژوهش ابتدا ادبیات نظری تحقیق و سپس با استفاده از روش پیمایش، مطالعات میدانی و تعیین نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها به شیوه (SWOT) راهبردهای مقابله با جریان‌های سلفی تکفیری توسط جمهوری اسلامی ایران ارائه شده و سپس راهبردهای ارائه شده با استفاده از روش ماتریس کمی برنامه‌ریزی راهبردی (QSPM) اولویت‌بندی شده است. بر اساس نتایج به‌دست آمده وضعیت جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با جریان‌های تکفیری در حالت تهاجمی قرار دارد و باید راهبردهای مناسب در جهت تقویت نقاط قوت برای استفاده حداکثری از فرصت‌ها و کم کردن نقاط ضعف داخلی و مقابله با تهدیدهای ناشی از فعالیت جریان‌های سلفی تکفیری تدوین و اجرا گردد. در نتیجه ۳۱ راهبرد تدوین و با ترکیب آنها تعداد ۱۹ راهبرد اولویت‌بندی و در نهایت ۱۱ راهبرد که نمره جذابیت بالاتر از متوسط داشتند، تعیین شدند.

کلیدواژه‌ها: راهبرد، تکفیری، تهدیدات، محیط امنیتی.

^۱ - عضو هیأت علمی دانشگاه جامع امام حسین (ع)؛

^۲ - کارشناس ارشد مطالعات دفاعی استراتژیک.

بیان مسأله

محیط پیرامونی جمهوری اسلامی ایران سرشار از تهدیدات و فرصت‌هایی است که منافع و امنیت ملی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. انقلاب اسلامی ایران که تأثیرات شگرفی را در رویکردهای ملی و جهانی و ساختار نظام بین‌الملل بر جای گذاشت، متناسب با رخدادهای ویژه و عظیمی که با آن روبه‌رو بوده است، حوزه تعاملی وسیعی را با علوم دفاعی و راهبردی به وجود آورد که شناخت و سنجش تهدیدات نوین و فرصت‌های جدید از یک سو و پیدایش زاویه‌های متفاوت آن، نیازمند تدوین راهبردهای مفید و مؤثری است. به گونه‌ای که رهبر معظم انقلاب اسلامی، به کرات به آن اشاره نموده‌اند. ایشان در این خصوص فرموده‌اند: «استکبار می‌داند که دل‌های مردم در بسیاری از کشورهای اسلامی از شمال آفریقا تا شرق آسیا، با جمهوری اسلامی ایران است و این کشورها، عمق سیاسی و استراتژیک ایران اسلامی محسوب می‌شوند» (بیانات ۱۳۹۳/۰۹/۰۴)

فرقه سازی در جهان اسلام، از نقشه‌های قطعی استعمارگران بوده و هست. روشن است که استعمارگران غربی با توجه به تعالیم اسلام که هرگونه سلطه‌پذیری را از بیگانگان بر مسلمانان نفی می‌کند و از راه‌های دیگر هم سودی نبرده‌اند، تصمیم به ایجاد اختلاف و دودستگی بر پایه مذهب و مسائل دینی و فرقه سازی گرفتند تا به این وسیله بتوانند به اهداف خود نائل شوند.

در این راستا و در سال‌های اخیر، کشورهای استعماری به ویژه آمریکا و انگلستان که بعد از فروپاشی امپراتوری عثمانی هجوم و نفوذ گسترده و همه جانبه به جهان اسلام داشته‌اند، تلاش دارند نقشه سیاسی جدیدی در منطقه ترسیم کنند. بر طبق اقدامات آن‌ها، این نقشه بر اساس وفاداری فرقه‌ای ترسیم خواهد شد.

در مجموع، باید گفت جریان‌های سلفی تکفیری توان تهدید آفرینی علیه جمهوری اسلامی ایران دارند. تمایل برخی از دولت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای و سرویس‌های اطلاعاتی آنان به حمایت از جریان‌ات و گروه‌های ضد شیعی، فضای مطلوبی را جهت ایجاد و تعمیق گسست مذهبی در میان مسلمانان جهان و گستراندن منازعات شیعه و سنی در کل جهان اسلام فراهم می‌نماید و عدم توجه به موقع و دقیق در این خصوص می‌تواند تهدیدات امنیتی جبران‌ناپذیری را برای کشور به دنبال داشته باشد. بنابراین شناخت جریان‌های سلفی تکفیری و گروه‌های منتسب و نسبت سنجی آن‌ها با

منافع و ملاحظات امنیتی جمهوری اسلامی ایران و ارائه راهبرد دفاعی برای مقابله در اولویت است و در طراحی و تدوین این راهبردها شناخت عوامل محیط داخلی (نقاط قوت و ضعف) و محیط خارجی (تهدیدها و فرصت‌ها) جمهوری اسلامی ایران بسیار حائز اهمیت است. با توجه به توضیحات یادشده و با عنایت به تهدیدها جریان‌های تکفیری در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت اسلامی هدف کلی این تحقیق، تدوین و ارائه راهبردهای دفاعی مناسب برای مقابله با جریان‌های سلفی تکفیری است. بنابراین مسأله اساسی این پژوهش تدوین راهبردهای دفاعی مناسب جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با جریان‌های تکفیری است. (چه می‌تواند باشد؟)

اهمیت و ضرورت تحقیق

اهمیت تحقیق

- از طریق اجرای این تحقیق و با توجه به نتایج و یافته‌های آن امکان تصمیم‌گیری در مورد اصلاح، تداوم و یا توقف راهبردها توسط فرماندهان و مسئولین فراهم خواهد شد؛
- جبران فقدان طرح کلان و هماهنگ، برای مدیریت مسائل مرتبط با سلفی تکفیری در جمهوری اسلامی ایران؛
- امکان بازنگری نسبت راهبردهای گذشته را فراهم می‌نماید.

ضرورت تحقیق

- (۱) - احتمال افزایش ضریب غافلگیری امنیتی و دفاعی، در صورت عدم توجه کافی به عناصر راهبرد دفاعی مقابله با جریان‌های تکفیری؛
- (۲) - مواجه شدن با بن‌بست زمانی، عملیاتی و راهگشایی در صورت مواجه شدن با تهدید عملی از سوی گروه‌های تکفیری؛
- (۳) - افزایش و فراگیر شدن تهدیدهای گروه‌های سلفی تکفیری در جهان اسلام؛
- (۴) - تقابل گروه‌های سلفی تکفیری با جمهوری اسلامی ایران و مبارزه با مذهب تشیع به‌عنوان دشمن شماره یک خود؛

(۵) - افزایش زمینه‌های فعالیت گروه‌های تکفیری در اغلب کشورهای همسایه و تعدادی از استان‌های مرزی کشورمان؛

(۶) - در صورت عدم توجه ممکن است حمایت از محور مقاومت اسلامی در مقابله با گروه‌های تکفیری مورد غفلت واقع شود.

هدف تحقیق: تدوین و ارائه راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با جریان‌های تکفیری؛

سوال تحقیق: راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با جریان‌های تکفیری چیست؟

نوع تحقیق: پژوهش حاضر یک تحقیق کاربردی است.

روش تحقیق: در این پژوهش با توجه به دو بخش نظری و کاربردی، از روش توصیفی - تحلیلی استفاده خواهد شد.

جامعه آماری و حجم نمونه

تعدادی از نخبگان، اساتید، متخصصان و کارشناسان خبره (علمی و دانشگاهی و مدیران عالی) در زمینه مسائل سیاسی، امنیتی، فرهنگی و نظامی منطقه مستقر در تهران می‌باشند.

با توجه به بهره‌گیری از روش SWOT که در آن از پرسش‌گر متخصص استفاده می‌شود، جامعه آماری در این پژوهش شامل کارشناسان خبره امنیت ملی و امور دفاعی، فرماندهان ارشد نیروهای مسلح مرتبط با موضوع با جایگاه راهبردی، کارشناسان امنیتی و استادان (در رشته‌های مرتبط) دانشگاه می‌باشند، که در زمینه راهبرد دفاعی و تهدیدات جریان سلفی تکفیری، صاحب‌نظر و متخصص هستند و در شناخت و بررسی موضوع پژوهش می‌توانند محقق را یاری رسانند. چون جامعه‌ی آماری متخصص و صاحب‌نظر خبره مرتبط با موضوع مورد مطالعه محدود است (شمارش پذیر) انتخاب حجم نمونه به صورت تمام شمار صورت خواهد گرفت.

حجم جامعه آماری ۳۵ نفر و حجم نمونه با توجه به جدول مورگان حداقل ۳۲ نفر است. که تعداد ۳۰ پاسخنامه‌های عودت شده سالم گزینش گردید.

ابزار تحقیق

در این پژوهش از روش‌های (روش جمع‌آوری کتابخانه‌ای و اسنادی) بررسی مدارک و اسناد، مصاحبه محقق با کارشناسان و آگاهان موضوع و روش پرسشنامه برای گردآوری اطلاعات استفاده خواهیم نمود. البته محور ابزار گردآوری اطلاعات پرسش نامه خواهد بود.

چارچوب مفهومی - نظری

راهبرد^۱

از نظر معناشناسی، واژه «استراتژی» ریشه یونانی دارد و ابتدا به صورت «استراتگوس» و به مفهوم یک نقش (یک فرمانده در نقش فرماندهی یک ارتش) به کار می‌رفت. پس از آن به معنای «هنر یک فرمانده نظامی» تعبیر شد که به مهارت‌های رفتاری و روان‌شناختی فرمانده اشاره داشت. در حدود ۴۵۰ سال پیش از میلاد به معنای مهارت مدیریتی (اداره، رهبری، قدرت) به کار رفت.

گذشته از تعاریف سنتی از استراتژی، امروزه شاهد فراز و فرودهای بسیاری در مفهوم استراتژی هستیم که جای رویکرد سنتی که در آن استراتژی هنر راهبری نیروهای نظامی معنا شده بود استراتژی با رویکرد جامع و تحت عنوان استراتژی بزرگ به صورت زیر یاد می‌شود:

استراتژی عبارت است از هدایت و مدیریت تمامی منابع یک ملت و یا گروهی از ملت‌ها، جهت کسب اهداف سیاسی معین (بیلیس و دیگران، ۱۳۸۲: ۲۲)

در چارچوب فضای مبتنی بر وجود ملت - کشورها، می‌توان استراتژی را چنین تعریف نمود: برنامه بلند مدت طراحی شده‌ای که برای نحوه کاربرد کلیه امکانات (بالفعل/بالقوه) در راستای نیل به اهداف در سطح ملی، در دوره زمانی مشخص که با توجه به شرایط داخلی و خارجی هر بازیگر، توسط دولت‌ها طراحی و به اجرا گذرانده می‌شود. در این تعریف چند نکته لحاظ شده است:

اول: ماهیت راهبرد فقط نظامی نیست.

دوم: سطح تحلیل ملی است؛ بنابراین ماهیت کلان‌نگر آن مورد تأکید قرار گرفته است؛

سوم: از حیث ابعاد جامع بوده و حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و... را به صورت همزمان

مدنظر دارد؛

چهارم: زمان مند و مکان مند است؛

و بالاخره آن که ماهیت جمعی آن مورد توجه قرار گرفته است. بدین معنا که طراحی استراتژی صرفاً امری دولتی ارزیابی نمی‌شود؛ بلکه در بستر شرایط داخلی و با مدیریت دولت‌ها انجام می‌شود. (افتخاری، ۱۳۸۳: ۳۷)

همانطور که مشاهده می‌شود از راهبرد تلقی‌های متفاوتی وجود دارد که به‌رغم اختلاف، از اصول مبنایی واحد و یکسانی برخوردارند. به همین خاطر می‌توان آن‌ها را تعبیری تکامل یافته از این مفهوم ارزیابی نمود. نگارنده پنج نسل از تعاریف را از یکدیگر تمییز داده که عبارتند از: هنر جنگیدن، مدیریت جنگ، برنامه‌ریزی سازمانی، مدیریت ملی و بالاخره مهندسی جهانی. در پژوهش حاضر «نسل چهارم» (یعنی مدیریت ملی) مدنظر است.

راهبرد دفاعی^۱

راهبرد دفاعی یا همان استراتژی دفاعی عبارت است از: «علم و هنر به‌کارگیری همه قدرت کشور در جهت دفع تهدید یا تهدیدها و تأمین امنیت ملی.» (محمدزاده، ۱۳۷۸: ۱۵)

جان ام. کالینز می‌گوید: فن و علمی که قدرت ملی را تحت تمام شرایط به‌منظور کنترل طرف مقابل به‌اندازه و طریق موردنظر، با به‌کار بردن تهدید نیروهای مسلح، فشار غیرمستقیم سیاسی و سایر ابزارهای قابل‌تصور، بسیج می‌کند و بدین‌وسیله علائق و مقاصد امنیت ملی را برآورد می‌سازد. (عزتی، ۱۳۸۰: ۹)

علم و هنر به‌کارگیری همه قدرت کشور در جهت مقابله با تهدید یا تهدیدها علیه امنیت ملی است. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۹۶)

اکثراً راهبرد دفاعی را فراتر از قلمرو نظامی و حیطه نیروهای مسلح می‌دانند و آن را به‌کاربرد قدرت ملی که شامل مؤلفه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و... است، ربط می‌دهند. (بوالحسنی و افشردی، ۱۳۹۳)

غلامعلی رشید با در نظر گرفتن سیاست دفاعی، تعریف راهبرد دفاعی را این‌گونه بیان می‌کند:

---

1 Defence Strategy

راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با جریان‌های تکفیری

«راهبرد دفاعی عبارت است از؛ چگونگی توزیع و به کارگیری منابع و مقدرات و ابزارهای ملی برای تأمین اهداف دفاعی» (افشردی و نوذری، ۱۳۹۱) که این تعریف در این تحقیق مدنظر است.

عوامل مؤثر در تدوین راهبرد دفاعی

راهبرد دفاعی به عنوان یکی از ارکان مهم و زیرمجموعه راهبرد ملی کشورها مورد توجه راهبردارها و سیاستمداران قرار دارد. (رشید، ۱۳۸۶: ۴۲) چنانچه هدف، ابزار و روش را عناصر اصلی راهبرد دفاعی بدانیم عوامل و متغیرهای راهبرد دفاعی را در قالب جدول زیر می توان نشان داد: (رشید، ۱۳۸۶: ۵)

مفهوم	هدف	عوامل و متغیرها	منابع و ابزار و مؤلفه‌ها	وظیفه
راهبرد دفاعی	تأمین منافع از طریق حفظ و یا ارتقای قدرت	شناخت و بررسی و تجزیه و تحلیل منابع و مؤلفه‌های قدرت	عوامل قدرت (عوامل ژئوپلیتیک)	به کارگیری مؤلفه‌های قدرت

جدول (۱)

همان گونه که در این جدول مشاهده می گردد، بخش اعظم منابع، ابزار و مؤلفه‌های قدرت ملی یک کشور، عوامل ژئوپلیتیک هستند و طراحی راهبرد دفاعی مطلوب برای کشور، بدون توجه به عوامل ژئوپلیتیکی، امکان پذیر نخواهد بود (افشردی و نوذری، ۱۳۹۱). بر این اساس عوامل مؤثر در تدوین راهبرد دفاعی شامل همه مؤلفه‌ها یا عناصر قدرت ملی شامل: سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، روانی، نظامی و اطلاعاتی است.

در ساختار نظام بین الملل کنونی هر کشوری که از قدرت لازم برخوردار نباشد؛ امکان مقابله با تهدیدها را نخواهد داشت،

بنابراین دشمن، برای اجرایی کردن نقشه استعماری فرانسوی و تأمین منافع از دست رفته خود مجبور به از بین بردن ارزش‌های دینی، انقلابی و دفاع مقدس در جمهوری اسلامی ایران است تا از طریق آن بتواند رفتار و سیاست‌های مورد قبول خود را در بین ارکان نظام و آحاد مردم پیاده کند. از طرفی ارزش‌ها در نظام جمهوری اسلامی ایران به دلیل اصیل بودن و عقبه اعتقادی و دینی، فناپذیر

است؛ اما دشمن با شیوه‌های مختلف به میدان آمده، در کنار تحریم اقتصادی، تحریک کشورهای منطقه، نفوذ، استفاده از جریان‌های سلفی تکفیری و... جنگ روانی و تبلیغاتی و استفاده از شبکه‌های اجتماعی در صدد تغییر ارزش‌ها است به صورتی که ضد ارزش‌ها را جایگزین ارزش‌ها کند یا در مقابل ارزش‌های نظام اسلامی با استفاده از تفکرات تکفیری گفتمان جدید مقابل گفتمان انقلاب اسلامی ایجاد و مانع نفوذ انقلاب اسلامی در جهان اسلام شود تا بتواند با ایجاد شکاف و اختلافات مذهبی در جهان اسلام به اهداف پلید خود دست یابد.

محیط‌شناسی تحقیق

محیط امنیتی هر جامعه‌ای تابع و برآیندی از تعامل و تقابل متغیرهای محیط داخلی (ساختار حکومتی، چگونگی توزیع و تمرکز قدرت، فرم‌اسیون‌های اجتماعی، فعالیت‌های سیاسی، عقیدتی و ارزش‌ها، مشارکت مردمی) و محیط خارجی (ساختار قدرت، نظم و یا بی‌نظمی جهانی، فناوری، مسابقه‌ی تسلیحاتی و موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی) است. چنین محیطی امنیتی، همواره حامل «تهدیدها» و «فرصت‌هایی» است؛ که واحدهای ملی به میزان موقعیت و منزلتشان از آنان نصیبی می‌برند.

کشور جمهوری اسلامی ایران به لحاظ موقعیت در جنوب غربی آسیا واقع شده و بخش وسیعی از فلات ایران را در برمی‌گیرد. موقعیت خاص ایران نیز که در مرکز ثقل یکی از بزرگ‌ترین شبکه‌های ارتباطی جهان قرار گرفته و همچون پلی اروپا را به آسیا و خاور دور وصل می‌کند. به طوری که از گذشته تا کنون چهارراه تمدن‌ها محسوب گردیده و از نظر موقعیت دریایی و زمینی از موقعیت فوق‌العاده مناسبی برخوردار است. به طوری که ارزش «ژئوپلیتیکی» ایران به حدی است که هر گونه تغییری در حاکمیت آن توانسته است موازنه‌ی «منطقه‌ای» و «جهانی» را بر هم زند. به همین سبب بازیگران اصلی «منطقه‌ای» و «منطقه‌ای» همواره در ادوار مختلف تاریخی نقش تعیین‌کننده‌ای را در معادلات قدرت برای ایران قائل هستند. به طوری که یکی از دغدغه‌ها و معضلات محیط امنیتی خارجی ایران، دست‌اندازی‌های نهران و آشکار این بازیگران بوده است. پس می‌توان به راحتی نتیجه گرفت که محیط امنیت خارجی ایران به طور ذاتی عرصه کشمکش‌های

خاص عصر خود بوده است.

خاورمیانه (جنوب غربی آسیا)

- حداقل شامل کشورهای ایران، ترکیه، عراق، عربستان، کویت، بحرین، قطر، امارات، عمان، یمن، سوریه، لبنان، اردن، مصر و فلسطین و مناطق اشغالی؛
- الجزایر، تونس، لیبی و مراکش (به دلیل وابستگی شدید تاریخی و فرهنگی)؛
- سودان، موریتانی و سومالی؛
- افغانستان، پاکستان، قفقاز، آسیای میانه؛
- آمیزه‌ای از یکپارچگی (اسلام) و تنوع (قومی، مذهبی، اجتماعی) است؛
- وجود گروه‌های فرهنگی، نژادی گوناگون (ایرانی، عربی، ترک، بلوچ و...)
- زبان‌های اصلی فارسی، عربی، ترکی، کردی، بلوچی، عبری و....

۱. اهمیت منطقه

- حساس‌ترین منطقه جهان از نظر راهبردی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است؛
- زادگاه ادیان الهی مثل اسلام، مسیحیت و یهودیت (و غیر ابراهیمی مثل زرتشت)؛
- از نخستین خاستگاه تمدن جهان؛
- تقریباً در مرکز خشکی‌های زمین و نقشه سیاسی جهان است؛
- نقطه‌ی تلاقی و برخورد راهبردهای جهانی و منطقه‌ای است؛
- منطقه‌ای که هیچ قدرتی بدون تسلط بر آن نمی‌تواند قدرت جهانی باشد.

۲. چالش‌های مهم موجود در منطقه

اختلاف سیاسی، بیداری اسلامی، مسائل قومی و قبیله‌ای، مسائل اقتصادی، مسائل جمعیتی، انرژی، رژیم صهیونیستی، اسلام سیاسی و اسلام مسلح، دارای ظرفیت وقوع جنگ در سطوح مختلف

۱. عوامل مهم چالش‌ها: عدم شکل‌گیری نظام دولت - ملت، وابستگی حاکمان،

استکبار و صهیونیسم که دسته‌بندی صوری و غیرواقعی و ناآرام امنیتی منطقه را ایجاد

می‌کنند، وابستگی به نفت و وابستگی به بازارهای مصرف غرب، محل ظهور گروه‌های غیردولتی (داعش) که تأثیر فراوانی بر سیاست‌های منطقه دارند.

۲. عوامل واگرایی در منطقه خلیج فارس: تفاوت در نگرش و رویکرد دفاعی-امنیتی

جمهوری اسلامی ایران با نگرش و رویکرد کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس، رقابت و مسابقه تسلیحاتی میان کشورهای منطقه، وجود شکاف و اختلاف مذهبی و وجود حساسیت‌های فرقه‌ای، وهابی‌گری، سلفی‌گری، وجود شکاف و قضاوت‌های فرهنگی (عرب و غیر عرب)، دخالت قدرت‌های فرا منطقه‌ای و مانع تراشی در مسیر ایجاد هرگونه رقابت‌های بومی در منطقه، ایران هراسی و بی‌اعتمادی رهبران سیاسی کشورهای منطقه نسبت به اهداف و سیاست‌های منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران، نفوذ گسترده قدرت‌های فرا منطقه‌ای در ساختار قدرت و حاکمیت کشورهای منطقه و هم‌پیمانی کشورهای منطقه با غرب و آمریکا، اختلاف نظر اغلب این کشورها، به‌ویژه عربستان با جمهوری اسلامی ایران در خصوص مسائل لبنان، فلسطین، سوریه و...، اختلافات ارضی و مرز کشورهای منطقه با یکدیگر، ادعای امارات در مورد جزایر سه‌گانه و حمایت کشورهای منطقه از این کشور، ماهیت وجود شورای همکاری خلیج فارس و شکل‌گیری آن برای تقابل با نظام ایران و حساسیت غلط کشورهای عربی در منطقه در زمینه استفاده از نام خلیج فارس

۳. عوامل همگرایی در منطقه خلیج فارس: اشتراکات دینی (اسلام)، منافع مشترک

کشورهای منطقه در حوزه انرژی، وابستگی و ارتباط منافع و امنیت ملی همه کشورها به ثبات و امنیت پایدار در منطقه، وجود ظرفیت‌ها و بسترهای اقتصادی و فرهنگی به‌عنوان زیربنای همکاری‌های دفاعی-امنیتی، وجود تنگه هرمز و اهمیت راهبردی آن در تردد کلیه شناورها، عضویت کشورهای منطقه در سازمان کنفرانس اسلامی و اوپک، وجود رژیم غاصب صهیونیستی به‌عنوان دشمن مشترک امت اسلام، افزایش تضاد جهان غرب با اسلام، اشتراک نظر افکار عمومی ملت‌های منطقه نسبت به ضرورت مقابله با سیاست‌های مداخله‌جویانه کشورهای غربی به سرکردگی آمریکای جهان‌خوار، اشتراک نظر اغلب

کشورهای منطقه در زمینه احساس خطر در خصوص بخش قابل توجهی از منابع تهدید زا (افراط‌گرایی مذهبی، قاچاق مواد مخدر و...)، احساس نگرانی برخی از رهبران مذهبی و سیاسی کشورهای منطقه از استیلای فرهنگی غرب بر این جوامع و استحاله فرهنگی آن‌ها، دیدگاه مشترک در ارتباط با مسائل زیست‌محیطی منطقه‌ی خلیج فارس (جزوه درسی امیر موسوی دانشگاه عالی امنیت ملی)

برنامه‌ریزی دفاعی ایران برای مقابله با تهدیدهایی است که فراروی جمهوری اسلامی ایران ایجاد شده است. هم‌اکنون، طیف گسترده‌ای از تهدیدها، امنیت ملی ایران را با مخاطره روبرو ساخته است. از آنجایی که ساختار دفاعی ایران بر اساس جلوه‌هایی از خوداتکایی شکل گرفته است، بنابراین نمی‌توان نسبت به تهدیدهای منطقه‌ای و بین‌المللی بی‌تفاوت بود. جدال‌های آمریکا را می‌توان یکی از شاخص‌های تهدید علیه امنیت ملی ایران دانست. جلوه‌های دیگری از تهدید از سوی کشورهای حوزه خلیج فارس و همچنین منطقه خاورمیانه بزرگ ایجاد شده است. به این ترتیب، نهادهای دفاعی ایران می‌بایست نسبت به فضای ایجاد شده واکنش نشان دهند.

ایران به‌عنوان یکی از پنج کشور جهان با جمعیت غالب شیعه (در کنار عراق، بحرین، آذربایجان و لبنان) و جمهوری اسلامی به‌عنوان تنها نظام شیعی برای ادامه بقا، باید واقعیت‌های محوری محیط راهبردی درونی و بیرونی خود را بشناسد و بر اساس اصل برتری منافع ملی و با تأکید بر اعمال موازین کلان قانون اساسی، گزینه مناسبی را برای کاهش تهدیدهای راهبردی و تبدیل آن‌ها به فرصت به کار گیرد. در شرایط و اوضاع کنونی منطقه خاورمیانه و موفقیت‌های جبهه مقاومت در سوریه حاکی از ایجاد زمینه‌های مطلوب برای اقتدار منطقه‌ای ایران بوده و نمادی از ارتباط تنگاتنگ میان دگرگونی در وضعیت با کارکردهای دیپلماتیک برای کشور ایران است.

از نظر سلفی‌ها و حامیان منطقه‌ای آن‌ها، عراق جدید با توجه به نقش فرصت‌ساز شیعیان آن، مهم‌ترین حلقه اتصال راهبردی ایران به حوزه‌های رقابت و نفوذ در سطح منطقه به حساب می‌آید. به‌ویژه آن‌که، در دوره جدید، درجه تعاملات دو کشور برای نخستین بار بر محور اتصالات طبیعی فرهنگی و سیاسی بین ملت‌ها و دولت‌ها، به‌طور همزمان قرار گرفته و موجب ارتقای روند همگرایی و همکاری آن‌ها در مناسبات منطقه‌ای نیز خواهد شد. ولید بن طلال، یکی از شاهزادگان سعودی،

در راستای موضع‌گیری کشورهای عربی علیه تحول ژئوپلیتیک منطقه که اوج آن در اظهارات پادشاه اردن (شکل‌گیری هلال شیعی) ظاهر شد (جعفری ولدانی، ۱۳۹۲: ۵۴)

در حال حاضر آمریکا با ایجاد اختلاف در بین ایران و کشورهای حوزه خلیج فارس با طرح مسائل مربوط به جزایر سه گانه و غیره برای یافتن بازار تسلیحات آمریکایی در بین اعراب است که آن‌ها را از خطر بنیادگرایی اسلامی و گسترش حوزه نفوذ ایران می‌ترسانند. این مسأله حتی در تهاجم‌های جولای (۲۰۰۶ م) رژیم صهیونیستی به لبنان (معروف به جنگ ۳۳ روزه) و دسامبر (۲۰۰۸ م) به نوار غزه (معروف به جنگ ۲۲ روزه) و دفاع جنبش‌های مقاومت حزب‌الله لبنان و مقاومت حماس، غرب سیاسی را بر آن داشت تا با تمسک به حمایت جمهوری اسلامی ایران از حزب‌الله و حماس و نیز ترویج تهدیدهای متعدد در میان اعراب، آنان را وادار به خریدهای نجومی تسلیحات نظامی نماید. از طرفی به نقل از منابع آگاه (سخنرانی دکتر نوحی شنبه دوم مرداد ۱۳۹۵) با توجه به شکست رژیم صهیونیستی در این دو جنگ با گروه‌های مقاومت، باهدف تأمین امنیت رژیم صهیونیستی و تضعیف مقاومت اسلامی و انحراف بیداری اسلامی و تضعیف، انحلال و مشغول‌سازی ارتش‌های کشورهای اسلامی با تحریک، مدیریت و تأمین مالی گروه‌های سلفی تکفیری مانند داعش، النصره و غیره آن‌ها را با برنامه‌ریزی قبلی در کشور عراق و سوریه برای مقابله با جریان مقاومت و انحراف بیداری اسلامی با جنگ مذهبی و درون تمدنی به صورت جنگ نیابتی صف‌آرایی نمود.

جریان سلفی تکفیری^۱

آشنایی با اهل سنت: دو دیدگاه مختلف از اسلام با تفاوت‌های اساسی در اصول و فروع، بلافاصله پس از رحلت رسول خدا (صلی الله علیه واله) در صحنه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و دینی ظاهر گردید. این دو نگرش از آغاز پیدایش، در قالب دو گروه اقلیت و اکثریت پدیدار

۱- داعش مصداق فعلی جریان تکفیری در منطقه بوده ولیکن بنا به دلایلی به نظر می‌رسد که ما در آینده شاهد بروز جریان‌های تکفیری متعددی خواهیم بود که مجال بحث در ارتباط با آن، در این مرقومه میسر نیست. بنابراین بجای پرداختن محدود به گروه داعش، پدیده نوظهور جریان تکفیری نوین را مورد بررسی قرار داده‌ایم.

گشت و به مرور زمان، به دو مذهب بزرگ به نام «شیعه» و «سنی» معروف شد. (احسانی، ۱۳۸۰: ۷۵).

الف- مفهوم «سنت»

اصطلاح «اهل سنت» از دو واژه «اهل» و «سنت» ترکیب یافته است. «اهل» در لغت به معنای گروهی است که در امری از امور باهم شریک باشند مانند: «اهل بیت» که در پیوند خانوادگی و «اهل اسلام» که در عقیده قلبی، شریک یکدیگرند..

«اهل سنت» از چهار امام خود، ابوحنیفه، مالک بن انس، عبدالله بن ادریس شافعی و احمد ابن حنبل پیروی می‌کنند. آنان در این چارچوب خود را پیرو کتاب خدا، سنت رسول‌الله و همچنین صحابه و تابعین صحابه می‌دانند... (علی‌رغم اختلافات فرق اهل سنت در اصول و عقاید با یکدیگر، به‌طور کلی همه آن‌ها بر مبنای عقاید و شرایع اساسی خود که آن‌ها را از چهار منبع ثابت گرفته‌اند، اتفاق دارند. این چهار منبع عبارت‌اند از: ۱- قرآن ۲- حدیث یا سنت ۳- اجماع الامه ۴- قیاس) (خسروشاهی، ۱۳۴۱: ۱۶).

ب- طیف‌بندی جامعه اهل سنت

۱. **سنّتی:** این گروه معتقد به پیروی از طریقه و روش پیامبر اسلام و صحابه می‌باشند.
۲. **نوگرا:** این گروه اعتقاد دارند با تطبیق نظرات جماعت اهل سنت و آموزه‌های آن با مبنای دنیای مدرن همچون انتخابات و دموکراسی و... یک همزیستی را داشته باشند. نخبگان شاخص این نظریه افرادی همانند سید قطب، حسن البنا، سلمان عوده، ابوالعلا مودودی می‌باشند.
۳. **غیردینی:** این جریانات دارای طیف گسترده‌ای از عناصر متفاوتی از بی‌تفاوتی تا دین‌ستیز را شامل می‌شود و اعتقادی به پیوند مباحث دینی با مفاهیم دنیای مدرن نداشته و اصول حوزه دین و سیاست را نیز از هم جدا تلقی می‌کنند.
۴. **متصوفه:** این قشر از اهل سنت به لحاظ مشرب اخلاقی و عملی پیرو مشایخ شناخته‌شده متصوفه اهل سنت بوده و پیرو عملی طریقت عرفانی آنان می‌باشند همچون نقشبندیه، قادریه و چشتیه.
۵. **سلفی:** در معنای لغوی به معنای بازگشت به گذشته است. در معنا و اصطلاح به گروه‌هایی

اطلاق می‌شود که اعتقاد به بازگشت به شیوه سلف صالح دارند و جریان‌های سلفی تکفیری را تشکیل می‌دهند. گروه‌های مختلف سلفی وجود دارند. در طیف‌بندی مورد اشاره غیر از گروه‌هایی از سلفی‌ها که تهدید برای شیعه و جمهوری اسلامی ایران هستند، مابقی ضمن داشتن مشترکات بسیار با تشیع فرصتی برای جمهوری اسلامی ایران هستند. (مصاحبه با دکتر نوحی شهریور ۱۳۹۵)

ج) سلفی‌ها در میان اهل سنت: سلفی‌گری از منظر پژوهش حاضر، نوعی «جریان سیاسی» از درون حوزه دین و مذهب در تاریخ متأخر اسلامی به شمار می‌رود که در عین بهره‌مندی از سلف‌گرایی، مبتنی بر مناسبات خاصی از قدرت سیاسی با رویکرد منحصر به فرد است که در معنای کلان، بر تمامی رهیافت‌ها و جریان‌های ایدئولوژیک «دولتی» و «غیردولتی»^۱ قابل اطلاق است و در صدد تجدید خلافت تاریخی و بساختن جوامع سنی مذهب بر پایه قرائت سلفی از اسلام است. در تعریف عملیاتی از مفهوم سلفی‌گری می‌توان آن را مقوله مشگکک و دارای مراتب دانست که در عالم خارج، طیف وسیعی از سلفی‌گری «سنتی» و «معتدل» تا «سلفی‌گری افراطی» را در برمی‌گیرد (سید نژاد، ۱۳۸۹: ۹۸)

بیشتر اهل سنت، غیر سلفی هستند، حتی ضد سلفیت و مخالف سلفیت در اعتقادات، نصف یک میلیارد مسلمان، از نظر اخلاقی و مباحث اخلاقی رویکرد صوفیانه دارند، پانصد میلیون صوفی سنی داریم که این‌ها هم مخالف سلفیت و وهابیت‌اند، برخی از اهل سنت به شیعه نزدیک‌ترند: در اخلاق، صوفی‌ها، از نظر کلامی ماتریدی‌ها و از نظر فقهی حنفی‌ها به شیعه نزدیک‌تر هستند.

جریان‌های سلفی - تکفیری گرچه در بستر اندیشه اهل سنت، نضج و نمو یافته است، اما با عنایت به رویکرد آرمان‌خواهانه به خلافت راشد و تمرکز نظر و عمل خود بر خروج از وضع موجود و تحول آن به عصر سلف صالح، در زمینه اعتقادی، سیاسی و اجتماعی، فاصله‌هایی از اهل سنت گرفته‌اند که می‌تواند الگوی حکومتی آن‌ها را متمایز نماید. الگوی حکومتی مورد نظر جریان سلفی - تکفیری، در ساختار و کارکرد، به شدت ریشه در گذشته و خلافت راشد دارد و حتی شیوه دستیابی به قدرت سیاسی نیز در جهاد و یا انتخاب اهل حل و عقد خلاصه شده و

1 - «State»and«Non-State».

برخلاف الگوی حکومت در اندیشه اسلامی معاصر، در مبانی و چارچوب، از تمسک به تجارب بشری جدید به شدت استنکاف دارد و با رویکردی متحجرانه و بر اساس برداشت‌های متعصبانه ظاهرگرا و با تفسیر به رأی از آیات و روایات، مدلی غیر پاسخ‌گو و مستبد و بر پایه قوانین شریعتی که خودشان تفسیر و تعریف می‌کنند، ابتدا دارد؛ مردم در قبال این حکومت صرفاً تکلیف دارند و به شدت مؤلفه‌های مدرن به‌ویژه در حوزه نقش مردم در قدرت را، ردّ و تقبیح می‌کنند (نباتیان، ۱۳۹۳: ۳۹).

مفاهیم محوری سلفی‌گری

سلفی‌گری تکفیری به گرایش گروهی از سلفیان گفته می‌شود که مخالفان خود را کافر می‌شمرد. بر اساس مبنای فکری آنان میان ایمان و عمل تلازم وجود دارد. به این معنی که اگر کسی ایمان به خدا داشته باشد و مرتکب کبایر شود، از دین خارج شده و کافر شمرده می‌شود.

در بیان مفهوم سلفی‌گری باید به موارد زیر نیز توجه داشت:

اول. سلفی‌گری مفهومی عام، مطلق و منسجم نیست و میان جریان‌های مختلف آن، کاملاً تضاد وجود دارد.

دوم. هر چند جریان‌هایی مختلف به عنوان سلفی‌گری شناخته می‌شوند، اما همه آن‌ها از نظر اندیشه‌ای، در ردیف سلفی‌گری مصطلح قرار نمی‌گیرند. بسیاری از آن‌ها در سیر تاریخی خود، به جریان‌های رادیکالی تبدیل شده‌اند و سلفی‌گری وهابی، آن‌ها را در مسیر رادیکالیسم مذهبی و سیاسی قرار داده است؛

سوم. ممکن است حتی در یک گرایش سلفی‌گری، چند جریان وجود داشته باشد که در حوزه‌های مختلف به شدت با یکدیگر مخالف باشند؛ چنان که در سلفی‌گری‌های وهابی، شبه‌قاره و مصر، چنین وضعیتی کاملاً دیده می‌شود.

چهارم. سلفی‌گری با وجود اختلاف‌های عمیق در مبانی اعتقادی و سیاسی جریان‌های درونی خود، به دنبال ایجاد رهبری واحد در میان آن‌هاست و این وظیفه را سلفی‌گری وهابی برعهده گرفته است.

مفاهیم کلیدی دیگر مرتبط با این پژوهش که نیاز به تعریف دارند: مهم‌ترین نوع سلفی‌گری تکفیری (تکفیر مسلمانان) وهابیت است. البته سلفی‌گری جهادی نیز پس از جنگ افغانستان با شوروی سابق دچار انحراف شده در خدمت هدف‌های سلفیان تکفیری قرار گرفت.

این جریان‌ها از آن جهت جریان‌های افراطی خوانده می‌شوند، که روش خشونت‌آمیز و کمک به گروه‌های خشونت‌گرا را در پیش گرفته‌اند (باقری چوکامی، ۱۳۹۳: ۲۹-۶۱).

داعش: دولت اسلامی عراق و شام (به عربی: *الدولة الإسلامية في العراق والشام*) بانام اختصاری داعش که خود را دولت اسلامی (به عربی: *الدولة الإسلامية*) نامیده است، گروهی شورشی فعال است که در عراق و سوریه حضور فعال دارد و بخش‌های بزرگی از شمال سوریه و عراق را در تصرف خود دارد. این گروه به رهبری ابوبکر البغدادی از جهادگرایان سلفی جدا شده از شبکه القاعده تأسیس شده و با دولت‌های عراق و سوریه و دیگر گروه‌های شورشی مخالف دولت سوریه وارد جنگ شده است.

داعش در واقع ادامه تشکیلاتی یک گروه از سلفی‌های جهادی در عراق به رهبری ابومصعب زرقاوی است. زرقاوی جزو القاعده بود و سال ۲۰۰۶ در عراق کشته شد. او در اعلامیه‌های خود همواره به فتوای ابن تیمیه استناد می‌کرد. خلیفه موصل نیز خود را دنباله‌رو ابن تیمیه می‌داند. ابن تیمیه پدر معنوی همه گروه‌های تکفیری جهادی است. افکار او روشن و صریح است، او با اندیشه و عقل به کلی مخالف است، مگر این که آن فکر و اندیشه در راستای تأیید نقل و احادیث باشد. او هرگونه تعامل با کفار و مشرکین را حرام می‌داند. او از جمله تفکرات اسلامی شیعیان را نیز مردود و آن‌ها را کافر می‌داند. گروه‌های جهادی برپایی حکومت دینی و اجرای شریعت اسلامی را وظیفه شرعی خود می‌دانند.

داعش که از گروه‌های تندرو جدا شده بود فعالیت نظامی خود را در سوریه آغاز کرد و موفق شد، بخش‌هایی از شمال سوریه را تصرف و تقریباً سراسر استان رقه را تصاحب کند. سپس همزمان با اقدام نظامی در سوریه به عراق حمله کرد و موفق شد رمادی و فلوجه مرکز استان انبار را در عراق

بگیرد. در سال ۱۳۹۳ (۲۰۱۴ میلادی) داعش با گسترش اقدام نظامی خویش توانست، موصل دومین شهر عراق را تصرف کند و بخش زیادی از خاک عراق از جمله تکریت را نیز اشغال نماید. سپس در سوریه نیز پیشروی کرد و منطقه‌هایی که دست دیگر مخالفان نظام سوریه در استان‌های دیرالزور و حسکه بود را به دست آورد. تا تیرماه حدود یک‌سوم خاک سوریه در تصرف داعش بوده است و بخش‌های زیادی از عراق را نیز در دست گرفت. بیشتر بخش‌های نفت‌خیز سوریه و عراق را داعش در اختیار گرفت. البته فعالیت‌های داعش تنها به سوریه و عراق محدود نمی‌شود و فعالیت‌هایی در سایر کشورها دارد.

فرآیند^۱ یا طرح و نقشه^۲ بودن جریان افراط و تکفیر

برای درک درست ارزش ضد امنیتی جریان تکفیر در جهان اسلام ماهیت فرآیندی یا طرح و نقشه بودن آن حائز اهمیت است. (باقری، ۱۳۹۳: ۲۹-۶۱)

الف) نگاه فرآیندی یا روند تاریخی شکل‌گیری سلفی‌گری تکفیری در جهان

اسلام: برخی محققان این جریان را فرآیند طبیعی می‌دانند که در بستر تاریخی و بر اثر دگرگونی‌های معرفتی، روشی و محیطی شکل گرفته است. تبارشناسی این جریان نشان از سه مرحله عقل‌ستیزی، رادیکالیسم روشی و عمل‌گرایی دارد که از واکنش احمد بن حنبل در برابر عقل‌گرایی دوران مأمون شروع می‌شود تا به عبدالله بن وهاب و در حال حاضر رهبران داعش و القاعده تداوم یافته است. (باقری، ۱۳۹۳: ۲۹-۶۱)

در این بخش موج‌های جریان‌های سلفی تکفیری در طول تاریخ اسلام مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

موج اول: اندیشه‌های احمد بن حنبل (قرن چهارم ه.ق): در نیمه نخست سده سوم ه.ق، «اصحاب حدیث» با بار معنای پیروان حدیث نبوی مفهومی افتخارآمیز می‌یابد و سنت‌گرایان برجسته‌ای چون احمد بن حنبل و اسحاق بن راهویه، خود و همفکرانش را اصحاب حدیث

1 Process

2. Project

می‌خوانند (جهانی، ۱۳۹۳: ۷). احمد حنبل را می‌توان نقطه عطفی در تاریخ مخالفت‌های اصحاب حدیث با گروه‌های مخالف آن از قبیل جهیمه، قدریه، معتزله، همچین شیعہ دانست.

موج دوم: اندیشه‌های ابن تیمیه (قرن هفتم ه.ق): در اواخر قرن هفتم و اوایل قرن هشتم ه.ق، احمد ابن تیمیه (۶۶۱ - ۷۲۸) و سپس شاگرد او ابن قیم جوزی، عقاید حنابله را به گونه‌ای افراطی احیا کردند. ابن تیمیه به احیای تنها اکتفا نکرد، بلکه به نوآوری‌هایی در مکتب حنبلی دست زد. (جهانی، ۱۳۹۳: ۷). آرای ابن تیمیه راهنمای تند روان مسلمان در قرن‌های بعد شد. برخی او را «پدر معنوی افراط‌گرایی اسلامی سنی» به حساب می‌آوردند. ابن تیمیه محوری‌ترین چهره فکری سلفی و بنیادگرایی اهل سنت و مهم‌ترین توجیه‌کننده نظری خشونت است. (باقری، ۱۳۹۳: ۲۹-۶۱)

موج سوم: اندیشه‌های عبدالوهاب در عربستان و دهلوی در شبه‌قاره (قرن دوازدهم ه.ق): سرانجام محمد بن عبدالوهاب بن سلیمان تیمی نجدی (۱۱۱۵ - ۱۲۰۶ ق) با الهام از اندیشه‌های ابن تیمیه و شاگرد او ابن قیم جوزی و با طرح مجدد بازگشت به اسلام اصیل، اندیشه پیروی از سلف صالح و قرائت افراطی را بار دیگر به عرصه منازعه‌های کلامی آورد. وی با آنچه بدعت و خلاف توحید می‌خواند به مبارزه و تکفیر مخالفان برخاست. او مسلمانان را به سادگی اولیه دین و پیروی از سلف صالح دعوت نمود و مظهر بارز سلف صالح از منظر او، احمد بن حنبل بود. به اعتقاد وهابی‌ها وهابیت همان مذهب سلف صالح است و از این رو خود را «سلفی» می‌نامند (کشاورز، ۱۳۹۱: ۱۳۱). از دهه ۱۹۷۰ به دلیل افزایش ثروت نفت عربستان، وهابیت رشد چشمگیری در جهان اهل سنت داشته است (عباس زاده فتح‌آبادی، ۱۳۸۸: ۱۱۸).

ایدئولوژی وهابی از دو گرایش مرتبط به هم تشکیل شده است: اول، تکفیر تقریباً همه مسلمانان غیر وهابی؛ چه رسد به غیرمسلمانان؛ دوم، تغییر افراطی دنیا از طریق انجام یکسری از تهاجمات که باهدف احیای امت اسلامی صورت می‌گیرد. (فؤاد ابراهیم، ۱۳۸۷: ۳۱)

بنابراین، نو سلفی و تکفیری کنونی از دو تبار معرفتی و تاریخی نزدیک و دور برخوردار است. از منظر تبار معرفتی نزدیک، می‌توان آن‌ها را حاصل پیوند و ترکیب تفکر اخوانی دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ و به‌ویژه سلفی‌گری وهابی ۱۹۷۰ دانست. در واقع تا قبل از بروز و ظهور تفکر وهابی کمتر

مشاهده می‌شود که افرادی مانند ابن تیمیه علی‌رغم داشتن عقیده تکفیری در حوزه نظر، جرأت به تیغ کشیدن و کشتن مسلمان در حوزه عمل را نداشت و حتی در وهله‌ای از تاریخ در کنار حاکمان وقت قرار می‌گیرد، مسلمانان را نمی‌کشد؛ اما بعد از وی در قرن دوازدهم که محمد بن عبدالوهاب ظهور می‌کند علاوه بر نظر، در حوزه عمل نیز وارد شده و مسلمانان فراوانی را به خاک و خون کشید. (علیزاده موسوی، روزنامه ۹ دی خرداد ۱۳۹۳) گروه‌هایی چون القاعده و طالبان و انشعاب‌های آن‌ها در مناطق جهان، وارث اندیشه‌ها و مبانی معرفتی دیدگاه‌های تکفیری فوق می‌باشند. در همین راستا محققان بر این باورند که اندیشه سلفی‌گری جهادی نیز هنگامی آغاز شد که این جریان در خدمت هدف‌های سلفیان تکفیری قرار گرفت. سازمان‌هایی مانند «حزب التحریر» و «القاعده» به جای مبارزه با کافران، وارد مبارزه‌های عقیدتی درونی دینی شدند. این انحراف که تقریباً پس از جنگ افغانستان با شوروی سابق آغاز شد، رفته‌رفته، بر جنبه‌های فرقه‌گرایی خود افزود و به آلتی در دست متعصبان و گروه‌های تکفیری سلفی تبدیل شد. (علیزاده موسوی، ۱۳۹۱: ۴۱)

موج چهارم: اخوان المسلمین، رشید رضا، سید قطب و مودودی در شبه قاره (قرن چهاردهم ه.ق): اولین جرقه‌های تفکر سلفی ابن تیمیه را در مصر بتوان در سخنان سید محمد رشید رضا (۱۹۳۷ م) جستجو کرد. رشید رضا شاگرد محمد عبده بود و در ابتدا روش اصلاحی آن را پذیرفت، اما در دوران اقامت رشید رضا در مصر دو تن از نوادگان محمد بن عبدالوهاب به مصر آمده و شروع به انتشار آثار محمد بن عبدالوهاب نمودند. رشید رضا تحت تأثیر افکار آنان با ابن تیمیه آشنا و عقاید وی را پذیرفت. وی در مجله المنار به تبلیغ این اندیشه می‌پرداخت و پس از پذیرش تفکرات سلفی، آثار محمد بن عبدالوهاب را با عنوان مجموعه التوحید به چاپ رسانید و خود نیز آثاری همچون الوهابیه والحجاز تألیف کرد. سید قطب نیز مهم‌ترین و اثرگذارترین چهره اسلام سنی در دوره معاصر است کتاب معالم فی الطریق قطب، به‌عنوان مانیفست بنیادگرایی نیز تعبیر می‌شود. (مرادی، ۱۳۸۴: ۲۵۴-۲۲۹)

بعد از رشید رضا گسترش تفکر سلفی در مصر مدیون اخوان المسلمین است که پیرو معتدل

تفکرات سلفی‌اند. اخوان در ۱۹۲۸ توسط حسن البناء در اسکندریه تأسیس شد. شخص حسن البناء دارای گرایش صوفیانه بود که بازتاب آن در نوشته‌هایش، به خصوص المناجاه دیده می‌شد (بنا، بی تا ۵۶۴-۵۶۸) و از همین جا، جدایی آبخخور افکار او از وهابیت آشکار است. بنا خود در تصویری کلی که از دعوتش به دست داده، آن را «دعوتی سلفی، طریقتی سنی، حقیقتی صوفیانه و ساختاری سیاسی...» دانسته است (بنا، بی تا ۲۷۳-۲۷۴). حسن البناء خود را تلفیقی از سید جمال، عبده ورشید رضا می‌داند. آنچه در روایت بنا درخور توجه می‌نماید، نقد «خسونت» و نفی ضرورت کاربرد آن برای تحقق آرمان‌های دینی است که به گمان وی کاربرد زور را بسیار تحدید و تابع شرایط خاص می‌سازد.

نگاه ایجابی و افراطی به جهاد از یک سو و نقد بنیادی و براندازانه مودودی نسبت به مکاتب رقیب، برخی از او به‌عنوان «پدر جنبش‌های افراطی و پیکارجوی اسلامی» در جهان معاصر یاد می‌کنند و سازمان‌هایی رادیکالی چون جماعه الاسلامیه، التکفیر و الهجره و جماعت المسلمین، خود را وام‌دار اندیشه‌ها و عمل وی می‌دانند. (خسروی، ۱۳۸۴: ۱-۷۵)

موج پنجم: شکل‌گیری القاعده جهانی و طالبان قرن نوزدهم هجری: اشغال افغانستان به‌عنوان یک کشور اسلامی از سوی اتحاد جماهیر شوروی کمونیست واکنش بسیار مهمی را در جهان اسلام به وجود آورد. عبدالله عزام از دیگر اندیشمندان این طیف فکری جز مجاهدان در افغانستان بود. این جریان بعد از عبدالله عزام به دو تئوری پرداز دیگر یعنی ایمن الظواهری و بن لادن می‌رسد. درواقع این افراد بر منظومه فکری ابن تیمیه و ابن قیم با توجه به مقتضیات روز و سؤالات مطروحه و ناظر به روش‌شناسی حنبلی و ظاهر گرایانه پاسخ‌های از درون متون دینی دادند. اینان هرکدام بر دستاوردهای قبلی افزودند و یا کاستند و به برپا کردن الهیاتی که به نام «الهیات مرگ» معروف است همت گماردند (<http://alwahabiyah.com>). درنهایت سلفی با اعلام تشکیل جبهه جهانی اسلام برای جهاد با یهودیان و صلیبی‌ها به رهبری بن لادن عربستانی و ایمن الظواهری مصری، بیش‌ازپیش توجه به گرایش‌های مبارزاتی را مورد توجه خود قرارداد. این جریان فکری خود را به افغانستان محدود نکرد، بلکه برای خود مسئولیت اشاعه تعالیم اسلام مبتنی بر قرائت سلفی

به سایر کشورهای منطقه را در نظر گرفته بود. این گروه ضمن اختلاف نظر با سایر گروه‌های سنی، سرسختانه نسبت به شیعیان کینه می‌ورزید و به همین خاطر به مراتب سیاستی خشن در قبال شیعیان به کار می‌برد (عباس زاده، فتح‌آبادی، ۱۳۸۸: ۱۱۹).

موج هشتم: اقدام غیرمتمرکز و خوداتکای منظومه‌ها و انقطاع از مرکزیت القاعده قرن بیستم طالبان افغانستان (ظهور القاعده): گفتمان طالبانیسم با کارگزاری عالمان و طلبه‌های تحصیل کرده در حوزه‌های دینی اهل سنت در پاکستان و افغانستان پایه‌گذاری شد. مهم‌ترین اصل در اندیشه سیاسی دیوبندی و سایر گروه‌های بنیادگرای افراطی از جمله طالبان، احیای اصل خلافت در نظام سیاسی اسلام است. در تئوری ((خلافت)) و ((امارت)) مردم و احزاب جایگاهی ندارند. تعدادی از سران قبایل و نخبگان دینی تحت عنوان اهل حل و عقد گرد هم آمده و فردی را برای این پست نامزد می‌نمایند و آنگاه تمام اختیارات کشور به شخص خلیفه یا امیرالمؤمنین منتقل خواهد شد. طالبان به وضوح اعلام کرد که در افغانستان انتخابات برگزار نخواهد شد؛ چون انتخابات یک تقلید غیر اسلامی است.

موج هفتم: پدید آمدن جریان‌ات تکفیری در منطقه (داعش عراق و سوریه) با حمایت کشورهای حاشیه خلیج فارس، اردن و ترکیه قرن بیست و یکم: در سال ۲۰۰۶ م. «تنظیم القاعده فی بلاد الرافدین» (جماعه التوحید و الجهاد) به رهبری ابومصعب الزرقاوی تأسیس شد. (کرمی، ۱۳۹۰: ۲۶-۲۹) در سال ۲۰۰۵ م. در راستای راهبرد القاعده مبنی بر تأسیس امارت و دولت‌های کوچک و حتی کوچ شونده، الدوله الاسلامیه فی العراق تشکیل گردید. با قتل امیران این دولت، ابومصعب الزرقاوی در ۲۰۰۶ م؛ و ابوعمر البغدادی در ۲۰۱۰ م. ابوبکر البغدادی توسط مجلس الشوری به امیری دولت اسلامی عراق منصوب گردید. بغدادی علی‌رغم مخالفت مرکزیت القاعده، در ۲۰۱۳ م. حوزه عملیاتی خود را به سوریه گسترش داد و با اشغال بخش‌هایی از خاک سوریه، نام الدوله الاسلامیه فی العراق و الشام (داعش) را بر سازمان خود نهاد و در سال ۲۰۱۴ م. با تهاجم به استان نینوی عراق و اشغال موصل، اعلان خلافت اسلامی کرد و از همه مسلمانان خواست که برای بیعت با او به عراق هجرت نمایند. (ابوهمام بکر، ۱۴۳۵: ۲-۵)

ب) نگاه طرح و نقشه‌ای: برخی معتقدند که جریان تکفیر بیش از آن که یک فرآیند و فرآیندی طبیعی برآمده از ساختار دین و شرایط اقتصادی، سیاسی و فرهنگی باشد، طرح و نقشه و ساخته و پرداخته غرب و نظام سلطه است. به بیان دیگر مسأله افراط و تکفیر در جهان اسلام و خاص در منطقه خاورمیانه بیش از آنکه یک جریان باشد، جریان سازی از سوی سازمان‌های اطلاعاتی کشورهای غربی است. محققان تاریخ وهابیت ثابت کرده‌اند که این فرقه در اصل به دستور مستقیم دولت بریتانیا ایجاد شد، به‌عنوان مثال کتاب‌هایی چون پایه‌های استعمار از خیری حماد و تاریخ نجد از سنت جان ویلی و یا خاطرات حاییم وایزمن اولین نخست‌وزیر رژیم صهیونیستی و نیز خاطرات مستر همفر و... نقش جاسوسان وزارت مستعمرات انگلیس را در شکل‌گیری و تثبیت این فرقه، حکایت می‌کند. (همفر، ۱۳۶۱: ۳۲) در شکل‌گیری القاعده علاوه بر اشخاصی که رهبری و مدیریت سازمان را عهده‌دار بودند، دولت‌های متعددی مانند عربستان، پاکستان و ایالات متحده نیز همکاری بسیار مؤثری داشتند که بدون این همکاری‌ها امکان تأسیس چنین تشکیلاتی وجود نداشت. (فدوی، ۱۳۸۰: ۲۹)

به گفته زیگنیو برژینسکی، وزیر خارجه اسبق آمریکا، ایالات متحده می‌گوید: طبق روایت رسمی تاریخ، کمک سیا به مجاهدین در سال ۱۹۸۰ آغاز شد؛ یعنی پس از حمله شوروی به افغانستان در ۲۴ دسامبر ۱۹۷۹ اما واقعیت این است که در ۳ ژوئیه ۱۹۷۹ رئیس‌جمهور، کارتر، اولین دستورالعمل را برای کمک مخفی به مخالفان رژیم هوادار شوروی در کابل امضا کرد. (خلیل اسعد، ۱۳۸۰: ۷۳) اعتراف هیلاری کلینتون، وزیر سابق خارجه آمریکا در نشستی با برخی از اعضای کنگره، پیرامون چگونگی مواجهه آمریکا با القاعده در خاورمیانه مؤید دیگری در این رابطه است وی گفت: ما گذشته مشترکی با سازمان القاعده داریم. کسانی را که امروز با آن‌ها در افغانستان و پاکستان می‌جنگیم ۲۰ سال پیش خودمان به وجود آوردیم. (رضاخواه، ۱۳۹۲/۶/۶، در: <http://farsi.khamenei.ir/others-note>) وی در کتاب خاطراتش تولد پدیده دولت اسلامی (داعش) رتبه آمریکا نسبت می‌دهد همچنین که ترامپ کاندید ریاست جمهوری آمریکا نیز در رقابت‌های انتخاباتی خود به این مورد اشاره دارد. اگرچه سیاست‌های آمریکا و غرب در

سازمان‌دهی و تجهیز سازمان‌های تکفیری مانند طالبان و القاعده برای مقابله با اتحاد جماهیر شوروی بود؛ اما این همه اهداف آن‌ها را تشکیل نمی‌داد، بلکه علاوه بر آن محدودسازی ایران و ایدئولوژی انقلابی آن از طریق حمایت از جنبش‌های رادیکالیست ضد شیعی، مانند القاعده نیز مدنظر بود؛ مسأله‌ای که شیرین هانتر نیز به آن اشاره می‌کند (هانتر، روزنامه سلام، ۱۳۷۷/۷/۷) و ژبلر آشکار، نویسنده فرانسوی لبنانی تبار، بر آن تأکید می‌ورزد. زیرا وجود این جریان علاوه بر مبارزه با شوروی، هم می‌توانست مانع از نفوذ انقلاب ایران در میان سایر کشورهای اسلامی شود و هم به تولید جریان آنتی‌تز انقلاب اسلامی در آینده بینجامد (آشکار، ۱۳۸۴: ۶۳-۶۵) در مورد طالبان نیز نقش سرویس‌های اطلاعاتی آمریکا و برخی از کشورهای منطقه آشکار است. واشنگتن در عین آنکه به‌طور رسمی از طالبان حمایت نمی‌کند؛ اما شواهد و روابط میان آمریکا و طالبان نشان از حمایت واشنگتن از این جنبش سلفی رادیکال دارد. برای نمونه، دانا روبچر، از نمایندگان مجلس آمریکا، می‌گوید: حمایت از طالبان همیشه جزء جدایی‌ناپذیر سیاست ایالات متحده بوده و هست. (عصمت الهی، ۱۳۷۸: ۱۱۰) نکته قابل توجه این است که پس از پایان جنگ سرد، راهبرد اساسی آمریکا در خصوص القاعده، تحریف آن، نفوذ در برخی رهبران القاعده و از بین بردن افراد مستقل بوده است. از طرفی اعتراف هیلاری کلینتون، وزیر سابق خارجه آمریکا که گفته بود: من به ۱۱۲ کشور جهان سفر کرده بودم و با برخی از دوستان این توافق حاصل شد تا به محض اعلام تأسیس داعش، این گروه به رسمیت شناخته شود. (باقری، ۱۳۹۳: ۲۹-۶۱)

سیر تکوین و توسعه جریان سیاسی - مذهبی سلفی تکفیری

برای بررسی و تحلیل سیر تکوین و توسعه جریان سیاسی - مذهبی سلفی تکفیری نسل‌های زیر را می‌توان دسته‌بندی کرد:

نسل اول: جماعت تبلیغی: سقوط خلافت و ظهور آرمان خلافت، سقوط خلافت عثمانی، ظهور آرمان احیای خلافت اسلامی و بازگشت به سلف صالح را در پی داشت که متفکرانی چون رشید رضا و نیز جمعیت اخوان المسلمین در بارخیزی و بسط اندیشه سلفی (البته با رویکرد سلفی دعوتی) نقش مؤثری داشتند. (عنایت، ۱۳۶۳: ۱۲۵) از ویژگی‌های مهم این مرحله، تأکید بر سلفیت

منهای تکفیر دیگر مذاهب اسلامی، رویکرد دعوت و جواز بهره‌گیری از نهادهای مدرن در نیل به اهداف مانند مجلس و انتخابات و... است. (عنایت، ۱۳۶۳:۱۲۵)

نسل دوم اخوان المسلمین: سید قطب، نقطه عطف در اندیشه سلفی تکفیری به‌ویژه تکفیر سیاسی به حساب می‌آید. (ایمن ظواهری، ۱۴۲۳: ۱۱) کتاب معالم فی الطریق وی راهنمای تحول و ورود به گفتمان سلفی تکفیری است که اساساً کیان خود را در طرد و تکفیر دیگران (به‌طور خاص سکولارها) جست‌وجو می‌کرد. سید قطب با طرح «جامعه جاهلی - جامعه اسلامی» و ضرورت خروج از جامعه جاهلی (که همه جوامع مسلمان و غیرمسلمان را شامل می‌شد) از طریق هجرت یا جهاد، در مقام ارائه راهبردی برای تأسیس جامعه اسلامی برآمد. (سید قطب، ۱۴۳۵: ۲۲)

نسل سوم القاعده: افغانستان، بستر تکوین «تنظیم القاعده» و شبکه عنکبوتی تکفیری، تهاجم شوروی به کشور مسلمان افغانستان در سال ۱۳۵۸ ش. از سویی و سرکوبی شدید جریان سلفی تکفیری در مصر و دیگر کشورهای عربی از سوی دیگر، سبب شد که به تدریج مجاهدین عرب به سوی افغانستان جهت جهاد با کفار گسیل شوند. (عزام، بی تا ۱۲۰) در کنار حضور پراکنده مجاهدین، حضور جماعه الجهاد (به رهبری دکتر ایمن الظواهری مصری از یاران نزدیک عبدالسلام فرج) در افغانستان، با توجه به تجربه مبارزه‌شان، کانون تأثیرگذار گردید و حلقه اصلی یاران اسامه بن لادن را تشکیل دادند که به تدریج زمینه‌ساز سیطره تفکرات سلفی تکفیری بر عرب-افغان‌ها گردید. (الطویل، ۲۹۳-۲۸۸)

نسل چهارم طالبان افغانستان: راهبرد القاعده ایجاد شبکه گسترده در جهان و جهاد برای تأسیس امارت‌ها بود که تأسیس امارت طالبان در افغانستان در ۱۹۹۵ م. تا حدی نخستین تبلور بیرونی این اندیشه بود.

نسل پنجم داعش: خلافت داعش؛ تهاجم قدرت‌های غربی به عراق و سقوط صدام در ۲۰۰۳ م. خلأ قدرتی را در عراق موجب شد که زمینه ظهور گروه‌های سلفی تکفیری منبعث از القاعده را فراهم نمود. به‌ویژه قدرت گرفتن شیعیان در عراق به‌عنوان نظامی کافر و مهدورالدم از نظر تکفیری‌ها و نیز حضور آمریکا (به‌عنوان عدو بعید) در عراق در این مسیر تأثیر بسیاری نهاد. در سال

۲۰۰۶ م. «تنظیم القاعده فی بلاد الرافدین» (جماعه التوحید و الجهاد) به رهبری ابومصعب الزرقاوی (از فرماندهان باسابقه القاعده و نماینده آن در عراق) تأسیس شد. (کرمی، ۱۳۹۰: ۲۹-۲۶) در سال ۲۰۰۵ م. در راستای راهبرد القاعده مبنی بر تأسیس امارت و دولت‌های کوچک و حتی کوچ‌شونده، الدولة الاسلامیه فی العراق تشکیل گردید. با قتل امیران این دولت، ابومصعب الزرقاوی در ۲۰۰۶ م؛ و ابوعمر البغدادی در ۲۰۱۰ م. ابراهیم عواد ابراهیم البدری السامرایی معروف به ابوبکر البغدادی توسط مجلس الشوری به امیری دولت اسلامی عراق منصوب گردید. بغدادی علی‌رغم مخالفت مرکزیت القاعده، در ۲۰۱۳ م. حوزه عملیاتی خود را به سوریه گسترش داد و با اشغال بخش‌هایی از خاک سوریه، نام الدولة الاسلامیه فی العراق و الشام (داعش) را بر سازمان خود نهاد و در سال ۲۰۱۴ م. با تهاجم به استان نینوی عراق و اشغال موصل، اعلان خلافت اسلامی کرد و از همه مسلمانان خواست که برای بیعت با او به عراق هجرت نمایند. (ابوهمام بکر، ۱۴۳۵: ۲-۵)

نکته مهم در اعلان خلافت البغدادی، تغییر در راهبرد القاعده بود که در پی تأسیس امارت‌ها بود تا خلافت؛ به همین علت با واکنش تند سلفی‌های وابسته به القاعده مواجه شد؛ اما با عنایت به آرمان بازگشت خلافت که از زمان سقوط خلافت عثمانی شکل گرفته بود، اعلان خلافت و نفی همه مرزهای ملی، برای برخی از جریان‌های تکفیری، تحقق آن آرمان به حساب می‌آمد، به طوری که از هواداران این جریان از اندونزی تا مغرب، به بیعت با داعش پرداختند. هر چند علمای اهل سنت و جریان‌های سلفی تکفیری در مقام مقابله برآمدند.

گونه‌های سلفی‌گری

سلفی‌گری را می‌توان به گونه‌هایی که در پی می‌آید تقسیم کرد (علیزاده موسوی، ۱۳۹۱: ۹۴-۱۰۲):

(۱) **سلفی تکفیری:** سلفی‌گری تکفیری به گرایش گروهی از سلفیون گفته می‌شود که مخالفان خود را کافر می‌شمرند. بر اساس مبنای فکری آنان میان ایمان و عمل تلازم وجود دارد؛ به این معنی که اگر کسی ایمان به خدا داشته باشد و مرتکب کبایر شود، از دین خارج شده و کافر شمرده می‌شود. در جهان اسلام تنها گروهی که چنین عقیده‌ای داشتند، خوارج بودند.

۲) سلفی جهادی: نظریه‌پردازی درباره‌ی سلفی‌گری جهادی ریشه در اندیشه اندیشمندان مصری دارد. سرچشمه این نوع از سلفی‌گری را نخست باید در اندیشه‌های «سید قطب»، رهبر شاخه انقلابی «اخوان المسلمین» مصر جست‌وجو کرد. سید قطب با برشمردن مفاسد عصر حاضر، جهان امروز را جامعه جاهلی معرفی کرد. وی که متأثر از اندیشمند پاکستانی «ابوالاعلی مودودی» بود نه تنها کشورهای غیر اسلامی، بلکه کشورهای اسلامی را نیز به علت اجرا نکردن قوانین اسلامی، «جوامع جاهلی» نام نهاد. وی در چنین شرایطی «جهاد» را مطرح می‌کند و بیان می‌کند که در این شرایط مسلمانان وظیفه دارند برای برپایی دین چه با کفار و چه با حاکمان دست‌نشانده کشورهای اسلامی جهاد کنند. چنین رویکردی موجب شد که «اخوان المسلمین» با تأثیر از اندیشه‌های سید قطب، مواضعی جهادی در برابر دولت مصر بگیرد.

گروه مصری دیگری که در ایجاد اندیشه سلفی‌گری جهادی تأثیر داشت، «جماعت اسلامی مصر» بود که «عبدالسلام فرج» مانیفست جهادی آنان را نوشت. وی در سال ۱۹۷۹ میلادی در کتاب «الفریضه الغائبه» جهاد را به‌عنوان واجبی که فراموش شده است، مطرح کرد و میان گروه جهادی و جماعت اسلامی مصر، پیوندی ایجاد شد که سرانجام، به ترور «انور سادات» انجامید (علیزاده موسوی، ۱۳۸۰)؛ اما در دیدگاه‌های سید قطب و عبدالسلام فرج، جنگ‌ها و اختلاف‌های فرقه‌ای وجود نداشت و عامه‌ی مردم و علما به علت اختلاف عقاید مورد حمله و کشتار قرار نمی‌گرفتند.

۳) سلفی تبلیغی (مدخلی): سلفی‌گری تبلیغی بیشتر در برابر سلفی‌گری جهادی مطرح می‌شود. این نوع سلفی‌گری محور فعالیت‌های خود را تبلیغ اندیشه‌ها و مبانی سلفیت قرار می‌دهد. این سلفی‌گری می‌کوشد تا در عصر جهانی شدن، با بهره‌برداری از فن‌آوری‌های پیشرفته ارتباطی، گفتمان سلفی‌گری را جهانی سازد. چندین هزار سایت اینترنتی و چند شبکه ماهواره‌ای، مسئولیت تبلیغ دیدگاه‌های سلفی‌گری را به عهده‌دارند. معمولاً در باب تبلیغ نیز این جریان‌ها در دو محور فعالیت می‌کنند:

اول. ترویج مبانی سلفی‌گری: سلفیان تبلیغی می‌کوشند تا معارف و مبانی خود را در قالب

روش‌های نوین به جهانیان عرضه کنند که از جمله این مباحث می‌توان به مواردی چون: حدیث‌گرایی، گذشته‌گرایی، ترویج مفاهیم اعتقادی تحریف‌شده خود مانند توحید و شرک و ایمان و کفر و... اشاره کرد.

دوم. شبهه افکنی: بخش دیگر و مهم‌تر از بخش اول در سلفی‌گری تبلیغی، القای شبهه برای تخریب عقاید مسلمانان و به‌ویژه شیعیان است.

۴) سلفی سیاسی: تعریف سلفی‌گری سیاسی نسبت به انواع دیگر سلفی‌گری با دشواری‌های بیش‌تری همراه است؛ زیرا از یک‌سو بسیاری از جریان‌های سلفی‌گری، هدف‌های سیاسی را در کنار هدف‌های اعتقادی دنبال می‌کنند و از سوی دیگر، غربی‌ها به حرکت اسلامی که قائل به ارتباط دین با سیاست باشد، عنوان سلفی‌گری سیاسی می‌دهند. در این نگاه تعبیرهایی مانند «بنیادگرایی» و «اسلام سیاسی» نیز مترادف این مفهوم شمرده می‌شود. حزب جماعت اسلامی مودودی، در غرب به عنوان «حزب سلفی سیاسی» شناخته می‌شود، در حالی که دیدگاه‌های سلفی به معنی مصطلح در آن دیده نمی‌شود. گاهی انقلاب اسلامی ایران نیز انقلابی سلفی یا بنیادگرایانه که مترادف با «سلفی‌گری سیاسی» معرفی می‌شود.

اما در مجموع در تعریف سلفی‌گری سیاسی می‌توان گفت، سلفی‌گری سیاسی، نوعی از سلفی‌گری است که با وجود داشتن هدف‌های اعتقادی، بیش‌تر در پی هدف‌های سیاسی و به دست آوردن قدرت سیاسی است. جریان وهابیت نوگرا، هرچند سلفی هستند، اما بیش از آن که دغدغه دین داشته باشند، بیش‌تر به دنبال حفظ و کنترل قدرت‌اند. نظام پادشاهی عربستان که ارتباط بسیاری با کشورهای غربی دارد و از دین به عنوان ابزاری برای نیل، به خواسته‌های خود استفاده می‌کند. اخوان المسلمین مصر که علاوه بر اندیشه‌های سلفی، در پی ایجاد حاکمیت سیاسی است، را می‌توان در ردیف سلفی‌گری سیاسی قرار داد.

برخی از گروه‌های تندرو که دارای عقاید سلفی و گاه تکفیری هستند، در کنار نگاه فرقه‌گرایانه خود هدف‌های سیاسی را نیز دنبال می‌کنند، مانند «طالبان» که به دنبال ایجاد حکومت بر مبنای مدل خلافتی است.

۵) سلفی اصلاحی (تنویری): سلفی‌گری تقریبی، از نظر مفهومی و روشی با گونه‌های دیگر سلفی‌گری متفاوت است. این نوع سلفی‌گری در واکنش به وضعیت اسفناک جهان اسلام و مسلمانان شکل گرفت. سلفی‌گری تقریبی در پاسخ به این پرسش شکل گرفت که «چرا جهان اسلام در قرن‌های اخیر و کنونی به کشورهایی عقب‌مانده و ضعیف تبدیل شده‌اند، در حالی که گذشته‌ی بسیار درخشانی داشته‌اند؟»

پیروان سلفی‌گری تقریبی در پاسخ به این پرسش، علل عقب‌ماندگی جهان اسلام را فراموشی میراث اسلامی و عمل نکردن به تعالیم آن بیان کرده‌اند. هدف این گروه، نه ایجاد اختلاف و دامن زدن به فرقه‌گرایی، بلکه تقریب و همگرایی جهان اسلام بود. از این رو، به این گروه «مصلحین» نیز گفته می‌شود. پس مراد این گروه از سلف، نه بازگشت به مواضع و کارهای صحابه و تابعین و تابعین تابعین است، بلکه بازگشت به اصول و فرامین اسلام که در کتاب و سنت آمده و در عین حال توجه به شرایط زمان و مکان و استفاده از عقلانیت است. بی‌تردید معنی و مفهوم واقعی سلفی‌گری که به غلط به جریان‌های تکفیری و فرقه‌گرا گفته می‌شود، همین نوع از سلفی‌گری است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

اطلاعات جمع‌آوری شده با استفاده از روش SWOT مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. در این مدل پس از شناخت راهبرد، عوامل محیطی مؤثر بر اهداف راهبردی مورد بررسی و پس از تعیین موقعیت و موضوعات اساسی، راهبردهای مقابله با جریان‌های تکفیری با استفاده از نقطه نظرات نخبگان پیشنهاد خواهد گردید.

حاصل این تجزیه و تحلیل پاسخ به این پرسش بنیادی از منظر نخبگان خواهد بود که وضعیت کشور برای مقابله با جریان‌های تکفیری و مطلوب راهبردی ترسیم شده برای آن، در چه وضعیتی قرار دارد. بدین منظور، چهار گام اساسی زیر برداشته خواهد شد.

- ارزیابی عوامل کلیدی تأثیرگذار در محیط داخلی (ضعف‌ها - قوت‌ها)؛
- ارزیابی عوامل کلیدی و تأثیرگذار در محیط بیرونی (فرصت‌ها - تهدیدها)؛
- ارزیابی موقعیت و اقدام راهبردی؛

- تعیین موضوعات راهبردی؛

یافته‌های تحقیق

به منظور رسیدن به اهداف این تحقیق، به کمک پرسشنامه، از خبرگان و مسئولان ذی ربط به جمع‌آوری اطلاعات و تعیین عوامل کلیدی داخلی و خارجی پرداخته شد. با تحلیل جواب‌ها و شناسایی نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، ابتدا ماتریس ارزیابی عوامل داخلی IFE و ماتریس ارزیابی عوامل خارج EFE تشکیل شد و به کمک نتایج حاصل از این ماتریس‌ها و تشکیل ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی به تجزیه و تحلیل وضعیت جمهوری اسلامی ایران پرداخته شده است در گام بعد نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای شناسایی شده را وارد ماتریس SWOT کرده و راهبردهای ترکیبی یا بهینه استخراج، سپس با استفاده از ماتریس کمی برنامه ریزی راهبردی Qspm اولویت بندی می‌شود.

جدول (۱) مجموع نمرات موزون عوامل داخلی و خارجی را نشان می‌دهد:

داخلی	مجموع نمرات موزون	خارجی	مجموع نمرات موزون
قوت	۲.۵۴۱۷۹۵۰۷۱	فرصت	۲.۵۷۹۲۹۲۶۶۷
ضعف	۱.۷۳۹۱۶۷۳۲۹	تهدید	۱.۶۲۸۱۵۵۷۰۵
جمع جبری	۴.۲۸۰۹۶۲۴	جمع جبری	۴.۲۰۷۴۴۸۳۷۲

ارزیابی موقعیت و اقدام راهبردی (SPACE): با توجه به اطلاعات دست‌آمده از ماتریس‌های قبلی، با ترسیم ماتریس (SPACE) موقعیت راهبردی کشور را تعیین نموده، راهبردهای کلان و اصلی آن را برای مواجهه با عوامل شناسایی شده به دست می‌آوریم. فضای محیطی (فرصت‌ها، تهدیدها، قوت‌ها و ضعف‌ها): جدول شماره (۲) میانگین گویه‌ها:

نقاط قوت	نقاط ضعف	تهدیدها	فرصت‌ها
۲.۵۴	۱.۷۴	۱.۶۳	۲.۵۸

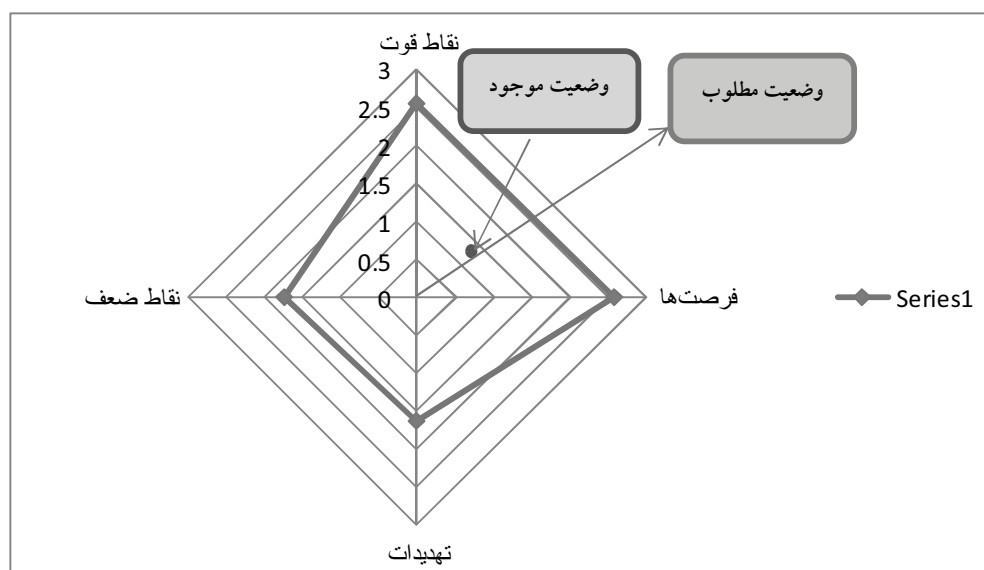
جدول شماره (۳) مساحت فضاهای چهارگانه:

فضای قوت فرصت	فضای فرصت ضعف	فضای ضعف تهدید	فضای تهدید قوت
۵.۱۲۱۰۸۸	۴.۳۱۸۴۶	۳.۳۶۷۳۲۳	۴.۱۶۹۹۵۱

اینک برای ترسیم نقطه وضعیت کنونی جدول (۵)، مبتنی بر اعداد به دست آمده برای $W \circ S$ و $O \circ T$ داریم:

$\Sigma x = ۲.۵۴۱۷۹۵۰۷۱ + (-۱.۶۲۸۱۵۵۷۰۵) = ۰.۹۱۵$	مجموع نمرات محور x ها (OT):
$\Sigma y = ۲.۵۷۹۲۹۲۶۶۷ + (-۱.۷۳۹۱۶۷۳۲۹) = ۰.۸۴۰$	مجموع نمرات محور y ها (SW):

حال نقطه (۰.۸۴ و ۰.۹۱۵) که نشان‌دهنده مختصات موقعیت کنونی است را رسم می‌نماییم، شمای فضای محیطی نمودار (۱) نتیجه حاصل از ماتریس IE است که نمودار در موقعیت تهاجمی قرار دارد:

مطابق نمودار شماره (۱) گرچه نمودار در موقعیت تهاجمی قرار دارد، اما همان‌طور که ملاحظه می‌شود در وضعیت بسیار ضعیف تهاجمی قرار داریم و تا موقعیت مطلوب فاصله داریم پس باید راهبردهای مناسب برای رسیدن به موقعیت مطلوب تدوین گردد. با توجه به تهدیدهای جریان‌های سلفی تکفیری چنانچه از نقاط قوت داخلی برای بهره‌مندی از فرصت‌های بیرونی استفاده نکنیم، تهدیدهای این جریان‌ها برای محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران چالش آفرین بوده و آسیب‌های

راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با جریان‌های تکفیری

جدی و جبران‌ناپذیری را تحمیل خواهند نمود، بنابراین در تدوین راهبرد باید ضمن تقویت و استفاده کامل از راهبردهای (SO) باید برای مقابله با تهدیدهای این جریان‌ها راهبردهای مناسب ناحیه‌های دیگر نیز مورد نظر بوده و تدوین شود که پاسخ‌گوی تهدیدها باشد و نقاط ضعف جمهوری اسلامی ایران را هم پوشش دهد.

حال با تشکیل ماتریس کمی برنامه ریزی استراتژیک (QSPM) راهبردهای موجود را اولویت‌بندی می‌کنیم. با توجه به ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی، راهبردهایی که باید مورد توجه قرار گیرند راهبردهای SO می‌باشد. این راهبردها از نوع تهاجمی است و هدف در آن‌ها استفاده از نقاط قوت داخلی برای بهره‌مندی از فرصت‌های محیط خارجی است. پس باید راهبردهای (SO)، طراحی و تدوین گردد، به‌منظور حداکثر استفاده از فرصت‌های محیطی با اتکا به نقاط قوت.

همه فرماندهان، مدیران و تصمیم‌گیران ترجیح می‌دهند در موقعیتی باشند که بتوانند با استفاده از نقاط قوت داخلی از رویدادها و روندهای خارجی بهره‌برداری نمایند. معمولاً برای رسیدن به چنین موقعیتی از راهبردهای WT, ST یا WO بهره‌جسته تا بدان جا که بتوانند از راهبردهای SO حداکثر استفاده را نمایند.

جدول شماره ۶: نمونه ماتریس کمی برنامه ریزی استراتژیک (QSPM) مربوط به عوامل داخلی

	راهبرد ۱		راهبرد ۲		راهبرد ۳		راهبرد ۱۹		
قوت‌ها	ج	م.ج	ج	م.ج	ج	م.ج	ج	م.ج	ضریب
S1									
S2									
.									
.									
SN									
ضعف‌ها									
W1									
W2									
.									
.									
WN									
جمع کل									

جدول شماره ۷: اولویت بندی راهبردها

رتبه	راهبرد (R)	نام راهبرد	نمره نهایی جذابیت موزون
۱	R1	انسجام و هماهنگی در مبارزه با دشمنان اسلام و جلوگیری از اهانت به مقدسات و هم‌افزایی و اهتمام برای تقرب و تقویت وحدت اسلامی در جهان اسلام به‌وسیله تهیه منشور وحدت مسلمین با استفاده از ظرفیت‌های موجود و بهره‌مندی از فرصت‌های سایر فرق و مذاهب اسلامی	۵.۸۵۱۹۶۵۹۷۷
۲	R3	حمایت‌های مادی و معنوی از گفتمان مقاومت با تأکید بر ظرفیت بیداری اسلامی به‌عنوان تهدیدگر حضور استکبار و رژیم صهیونیستی در جهان اسلام از طریق نفوذ معنوی انقلاب اسلامی و جریان‌های همسو	۵.۶۹۷۳۲۵۱۷۸
۳	R13	سازمان‌دهی و هماهنگی کارآمد باهدف مقابله با تهدیدها قومی و مذهبی جریان‌های تفرقه‌افکن تکفیری برای حفظ آمادگی تحت لوای ولایت فقیه و فرماندهی کل قوا با افزایش توانمندی‌ها و تقویت قدرت مادی و معنوی نیروهای مسلح و بسیج مردمی	۵.۵۰۲۰۴۲۳۳۱
۴	R9	توسعه دفاع همه‌جانبه و مردمی و بومی کردن امنیت و دفاع در کشور و سایر کشورهای اسلامی برای مقابله با جریان‌های سلفی تکفیری در جهان اسلام با استفاده از فرهنگ اسلام ناب و به‌منظور دفاع از اسلام ناب، قرآن و حریم اهل‌بیت با حمایت و آموزش عناصر نهضتی و تقویت محور مقاومت	۵.۴۶۴۶۸۱۷۷۱
۵	R14	آمادگی دفاعی و امنیتی با گسترش، توسعه و استفاده از ظرفیت‌های حوزه‌های ژئوپلیتیکی و دریایی، مناطق راهبردی، سلاح و تجهیزات موشکی و راهبردی با پوشاندن نقاط ضعف و تقویت نقاط قوت و بهره‌مندی حداکثری از فرصت‌های بیرونی	۵.۴۵۸۶۱۹۳۰۵
۶	R11	ایجاد ائتلاف و اتحادهای امنیتی و دفاعی با کشورها و گروه‌های مقاومت در منطقه و جهان به‌منظور تأمین امنیت و دفع تهدیدها از طریق هماهنگی در آموزش، سازمان‌دهی نیروها، ممانعت از تأمین سلاح و رصد اطلاعاتی و ممانعت از تأمین سلاح گروه‌های تکفیری	۵.۴۱۱۴۵۴۰۱۱
۷	R15	همگرایی در جهان اسلام و دفاع از مظلومان و مستضعفان و تقویت وجوه مشترک جمهوری اسلامی ایران با سایر کشورهای اسلامی برای مقابله با تهدیدهای تفرقه‌افکنانه و معرفی آمریکا و رژیم صهیونیستی به‌عنوان دگر و دشمنان جهان اسلام با استفاده از ظرفیت‌های رسانه‌ای و روحانیون و مبلغین همسو و ترویج و توسعه و انتشار پیام‌های وحدت‌بخش در جهان اسلام	۵.۳۶۵۰۱۹۶۷۹
۸	R19	تقویت امید به آینده، روحیه، نشاط و عزت ملی و مقابله با ناکارآمدی حکومت دینی با جهت‌گیری رسانه‌ای برای مخاطبان داخلی و خارجی و برجسته‌سازی دستاوردها و موفقیت‌های علمی، فناوری، اقتصادی، فرهنگی اجتماعی، نظامی و... علاوه بر تحریم‌ها و تهدیدها	۵.۳۶۳۵۳۳۸۲
۹	R12	تمرکز بر قابلیت‌ها باهدف مقابله با تهدیدهای وهابیت تکفیری و عناصر آن با استفاده از ظرفیت محبین اهل‌بیت و اهل سنت تقریبی از طریق معرفی فرهنگ غنی اسلامی و محکوم کردن فرقه‌گرایی و جریان‌های افراطی و وابسته به استکبار و صهیونیسم در جهان اسلام	۵.۳۴۵۴۷۵۵۱۳
۱۰	R18	تقویت مشترکات دینی و عزت ملی همراه با موضوعات مهم و موردعلاقه خرده‌فرهنگ‌ها و احیای هویت دینی و ملی از طریق جهت‌گیری داخلی کشور در فضای رسانه‌ای	۵.۲۹۹۱۸۹۴۴۸
۱۱	R2	توسعه توانمندی‌ها و تعامل برای دفع فتنه جریان‌های وابسته به استکبار و صهیونیسم در جهان اسلام با استفاده از ظرفیت اهل سنت معتدل علی‌الخصوص علمای اهل سنت از طریق برجسته‌سازی تفاوت‌های اهل سنت و جریان‌های سلفی تقریبی با سلفیت تکفیری	۵.۲۹۳۹۰۶۸۶۴
۱۲	R16	گفتمان‌سازی و تلاش گسترده برای حفظ دستاوردهای انقلاب با بهره‌مندی از تجربیات جمهوری اسلامی ایران در طول انقلاب و دفاع مقدس از طریق انتقال آن به جهان اسلام و	۵.۲۲۳۱۹۹۴۷۹

راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با جریان‌های تکفیری

کشورهای مستقل و گروه‌های مقاومت		
۵.۱۶۲۴۸۷۸۳۸	R6	۱۳ جلوگیری از تجزیه کشورهای اسلامی و انشقاق در جهان اسلام با استفاده از ظرفیت رهبران و مراجع فکری-مذهبی شیعه و سنی در جهت جلوگیری از هرگونه اقدامات تفرقه‌انگیز و افراط‌گرایانه علیه یکدیگر از طریق فواید مذهبی و تقریب مذاهب. حول محور قرآن و مشترکات اسلامی
۵.۱۳۷۱۴۰۹۲۲	R17	۱۴ تمرکز بر ارزش‌های اسلامی برای مقابله با ترس و نگرانی افکار عمومی و خنثی نمودن عملیات روانی دشمن با استفاده از عملیات روانی و برجسته‌سازی شکست‌ها و ناکامی‌های آمریکا و رژیم صهیونیستی و جریان‌های سلفی تکفیری همراه با تبیین تجربه‌های موفق محور مقاومت در جهان اسلام
۵.۱۰۳۸۴۹۴۱۷	R8	۱۵ تأکید بر مسأله فلسطین به عنوان مسأله اصلی جهان اسلام و قرارگیری اسرائیل به عنوان دشمن اصلی جهان اسلام. از طریق حفظ و تقویت محور مقاومت اسلامی به عنوان راهکار مقابله با رژیم صهیونیستی و حامیان آن
۵.۰۷۲۲۰۸۱۴۷	R10	۱۶ پیشرفت، توسعه و برجسته شدن موقعیت جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک قدرت منطقه‌ای به وسیله موقعیت مناسب ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک، جمعیت جوان، وسعت، امنیت و اشراف خوب اطلاعاتی کشور برای رشد و توسعه اقتصادی، فرهنگی اجتماعی و دفاعی امنیتی در تمام سطوح با استفاده از ظرفیت‌های داخلی و بازار خوب منطقه پیرامونی
۵.۰۷۰۵۲۴۴۵۹	R7	۱۷ ایجاد سازوکار مناسب و منشور برادری برای جلوگیری از انشقاق در جهان اسلام و قرارگیری آن به عنوان یک مجموعه واحد در برابر استکبار و رژیم صهیونیستی با توسعه همکاری‌های سیاسی، دیپلماتیک، اقتصادی و مذهبی
۴.۹۱۲۷۵۹۵۵۶	R4	۱۸ تمرکز بر توسعه شبکه‌های اطلاعاتی و استفاده از ظرفیت فضای مجازی و راه‌اندازی رسانه‌های مشترک اسلامی در جهت توجیه مسلمانان جهان در خصوص انحرافات جریان‌های تکفیری و عقبه‌های فرا منطقه‌ای و اطلاعاتی آنان و معرفی مشترکات اسلامی
۴.۷۱۶۹۳۹۳۶۲	R5	۱۹ تلاش برای شناساندن چهره واقعی شیعه مکتب اهل بیت و نظام جمهوری اسلامی ایران به جهان اسلام با هدف جلوگیری از انشقاق و واگرایی در جهان اسلام و به‌منظور جلوگیری از برداشت‌های غلط و نادرست از فرهنگ شیعه در جهان از طریق تقویت و توسعه ابزارهای مدرن رسانه‌ای و شبکه مجازی و اعزام مبلغین آگاه به سراسر جهان

نتیجه گیری

پس از جمع‌آوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل آن‌ها با روش‌های آماری و تحلیلی (کمی و کیفی) مناسب بر اساس یافته‌های این پژوهش نتایج زیر به دست آمد.

الف- نتایج کیفی پژوهش

در مطالعات نظری به این نتیجه رسیدیم که راهبرد را می‌توان راه و روش تحقیق مأموریت و رسیدن به هدف با استفاده از توانایی‌ها و قابلیت‌ها تلقی کرد. به گونه‌ای که با بررسی و شناسایی نقاط قوت داخلی و فرصت‌های خارجی به درستی از آن‌ها بهره‌برداری نموده، ضعف‌های داخلی را از بین ببریم و از تهدیدهای خارجی نیز پرهیز نماییم.

با توجه به تعاریف مختلف راهبرد دفاعی را می‌توان علم و هنر به کارگیری کلیه عناصر قدرت نظامی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اخلاقی و فناورانه و... برای دستیابی به اهداف اعتقادی و امنیت ملی در زمان صلح و جنگ و. یا به تعبیری علم و هنر چگونگی توزیع و به کارگیری منابع و مقدرات و ابزارهای ملی برای تأمین اهداف دفاعی» بیان نمود که هدف از آن به کارگیری تمامی عناصر قدرت برای تدوین راهبردهای دفاعی برای بازدارندگی دفع یا مقابله با تهدیدهای و تأمین امنیت و منافع ملی است.

از آنجایی که راهبردها عمدتاً تابع زمان و مکان‌اند، توجه هم‌زمان به مأموریت‌ها، راهبردها و برآورد دقیق و مستمر اطلاعات داخلی و خارجی، مبنایی به دست می‌دهد که می‌توان بر آن اساس راهبردهای قابل اجرا را شناسایی و مورد ارزیابی قرارداد که باعث می‌شوند کشور با طی مراحل تدریجی از حالت کنونی به جایگاه موردنظر در آینده دست یابد.

جریان‌های سلفی - تکفیری گرچه در بستر اندیشه اهل سنت، رشد نموده؛ اما اهل سنت در جهان اسلام به چهار فرقه‌ی (مالکی، شافعی، حنبلی و حنفی) تقسیم‌بندی می‌شوند که هر کدام از نظر اعتقادات، احکام و اخلاق (حدیث گرا، شافعی و ماتریدی) متفاوت بوده و در طیف‌های مختلف سنتی، نوگرا، غیردینی، متصوفه دسته‌بندی شده‌اند که اغلب آن‌ها فرصت‌هایی را برای جمهوری اسلامی ایران و مذهب تشیع دارند و گروه‌های سلفی تکفیری موردبحث در این پژوهش سهم ناچیزی دارند. در گروه‌های سلفی نیز گونه‌های مختلف سلفی (تکفیری، جهادی، تبلیغی و سیاسی) وجود دارند که بخشی از آن‌ها در حال حاضر در تقابل و تهدیدی برای امنیت و منافع ملی و گروه‌های دیگر در تعامل با جمهوری اسلامی ایران هستند. بر این اساس لازم است راهبردپردازان جمهوری اسلامی ایران از فرصت‌های این گروه‌ها با اتکا به نقاط قوت خودی برای دفع فتنه و تهدید دشمنان در جهان اسلام تلاش نمایند.

یکی از مسائل مهمی که مانع وحدت بین مسلمانان است، مسأله تکفیر مسلمانان از جانب یکدیگر است. دشمنان اسلام همواره کوشیده‌اند مسلمانان را به دست یکدیگر نابود کنند که حمایت از گروه‌های تکفیری و ترویج تفکر تکفیر در بین فرق مختلف، یکی از راهکارهای

دشمنی با اسلام است. از سوی دیگر فعالیت گروه‌های تکفیری طی سال‌های اخیر و به‌ویژه به‌واسطه تداوم جنگ داخلی در عراق و سوریه رو به گسترش است. توانایی حیرت‌آور این گروه‌ها در جذب عناصر و فعالان این عرصه از سراسر جهان و بیش از نود ملیت مختلف و بازسازی سریع سلول‌های آن‌ها پس از سرکوبی چشم‌انداز نه‌چندان خوش‌بینانه‌ای از آینده منطقه و جهان اسلام را پیش چشم پدیدار می‌کند. تکفیری‌ها، اولاً بر فهمی قشری از اسلام تأکید دارند و به‌عبارت‌دیگر، تفسیر و تأویل را نمی‌پذیرند و بر ظواهر شرعی تکیه دارند. ثانیاً، تأکید و سواس گونه بر خلوص اندیشه اسلامی دارند و هر آنچه را پس از ظهور اسلام در حیات بشری به وجود آمده در مقوله بدعت گذاشته و طرد می‌کنند. ثالثاً، بر جهاد و مبارزه مسلحانه به‌عنوان فریضه اصلی و مغفول اسلامی تأکید دارند. رابعاً به‌واسطه تأکید بر افکار سلفی خویش هر گروه و مذهب دیگری را غیر از مذهب قشری خویش بدعت آمیز و شرک تلقی می‌کنند و از همین روست که تکفیری خوانده می‌شوند. این برداشت زمانی بسیار خطرناک می‌شود که معتقدین دیگر مذاهب اسلامی بدتر از کفار و در ردیف دشمنان داخلی اسلام و هم‌دست دشمنان خارجی (آمریکا و صهیونیست‌ها) به شمار می‌آیند و اولویت جهاد به «مذاهب اسلامی شرک‌آلود» داده می‌شود.

گروه‌های تکفیری مورد بحث در این پژوهش برآمده از سه جریان اصلی سلفی‌گری در جهان اسلام یعنی وهابیت، دیوبندیه و اخوان‌المسلمین می‌باشند و گروه تکفیری داعش با عملکرد و رفتار خود در حال حاضر بیشترین تهدیدها را برای جهان اسلام دارد.

ب- نتایج کمی پژوهش

پس از انجام کار خبرگی و میدانی با استفاده از مدل راهبردی دیوید با انجام مراحل به نتایج زیر رسیدیم: نمودار وضعیت کنونی کشور در ناحیه تهاجمی و نزدیک به مرکز قرار گرفته است پس باید راهبردهایی را در اولویت قرارداد که منجر به توسعه و گسترش دامنه بهره‌گیری از نقاط قوت و فرصت و قابلیت‌ها و توانایی‌ها در اختیار برای مقابله با جریان‌های تکفیری گردد.

با توجه به این که نقطه به‌دست آمده در ناحیه تهاجمی و نزدیک به مرکز قرار می‌گیرد با اطمینان می‌توان گفت موقعیت کشور تهاجمی اما از سوی دیگر سیستم امنیتی و دفاعی در کشور می‌تواند

از سیاست‌های تهاجمی و یا تلفیقی (تهاجمی - تدافعی) نیز استفاده کند؛ اما رویکرد اصلی را می‌توان در راهبردهای تهاجمی تبیین نمود.

در نتیجه از ۳۱ راهبرد اولیه ۱۹ راهبرد نهایی شد و از روش ماتریس برنامه‌ریزی کمی راهبردی اولویت‌بندی و در نهایت ۱۱ راهبرد مناسب انتخاب شد.

راهبردهای اولویت‌بندی شده و منتخب بر اساس نتایج به ترتیب زیر عبارت‌اند از:

راهبردهای منتخب یا اولویت برتر

اولویت اول: انسجام و هماهنگی در مبارزه با دشمنان اسلام و جلوگیری از اهانت به مقدسات با تأکید بر هم‌افزایی و اهتمام برای تقرب و تقویت وحدت اسلامی در جهان اسلام، به‌وسیله تهیه منشور وحدت مسلمین با استفاده از ظرفیت‌های موجود و بهره‌مندی از فرصت‌های سایر فرق و مذاهب اسلامی

اولویت دوم: حمایت‌های مادی و معنوی از گفتمان مقاومت با تأکید بر ظرفیت‌بیداری اسلامی به‌عنوان تهدیدگر حضور استکبار و رژیم صهیونیستی در جهان اسلام از طریق نفوذ معنوی انقلاب اسلامی و جریان‌های همسو و هم‌سود.

اولویت سوم: سازمان‌دهی و هماهنگی کارآمد باهدف مقابله با تهدیدهای قومی و مذهبی جریان‌های تفرقه‌افکن تکفیری برای حفظ آمادگی تحت لوای ولایت فقیه و فرماندهی کل قوا با افزایش توانمندی‌ها و تقویت قدرت مادی و معنوی نیروهای مسلح و بسیج مردمی.

اولویت چهارم: توسعه دفاع همه‌جانبه و بومی و مردمی کردن امنیت و دفاع در کشور و سایر کشورهای اسلامی برای مقابله با جریان‌های سلفی تکفیری در جهان اسلام با استفاده از فرهنگ اسلام ناب و به‌منظور دفاع از اسلام ناب، قرآن و حریم اهل‌بیت با حمایت و آموزش عناصر نهضتی و تقویت محور مقاومت

اولویت پنجم: آمادگی دفاعی و امنیتی با گسترش، توسعه و استفاده از ظرفیت‌های حوزه‌های ژئوپلیتیکی و دریایی، مناطق راهبردی، سلاح و تجهیزات موشکی و راهبردی با پوشاندن نقاط ضعف و تقویت نقاط قوت و بهره‌مندی حداکثری از فرصت‌های بیرونی؛

اولویت ششم: ایجاد ائتلاف و اتحادهای امنیتی و دفاعی با کشورها و گروه‌های مقاومت در منطقه و جهان به منظور تأمین امنیت و دفع تهدیدها از طریق هماهنگی در آموزش، سازمان‌دهی نیروها، ممانعت از تأمین سلاح و رصد اطلاعاتی و ممانعت از تأمین سلاح گروه‌های تکفیری؛

اولویت هفتم: همگرایی در جهان اسلام و دفاع از مظلومان و مستضعفان و تقویت وجوه مشترک جمهوری اسلامی ایران با سایر کشورهای اسلامی برای مقابله با تهدیدهای تفرقه‌افکنانه و معرفی آمریکا و رژیم صهیونیستی به عنوان دگر و دشمنان جهان اسلام با استفاده از ظرفیت‌های رسانه‌ای و روحانیون و مبلغین همسو و ترویج و توسعه و انتشار پیام‌های وحدت‌بخش در جهان اسلام؛

اولویت هشتم: تقویت امید به آینده، روحیه، نشاط و عزت ملی و مقابله با ناکارآمدی حکومت دینی با جهت‌گیری رسانه‌ای برای مخاطبان داخلی و خارجی و برجسته‌سازی دستاوردها و موفقیت‌های علمی، فناورانه، اقتصادی، فرهنگی اجتماعی، نظامی و... علا رغم تحریم‌ها و تهدیدها؛

اولویت نهم: تمرکز بر قابلیت‌ها باهدف مقابله با تهدیدهای وهابیت تکفیری و عناصر آن با استفاده از ظرفیت محیین اهل بیت و اهل سنت تقریبی از طریق معرفی فرهنگ غنی اسلامی و محکوم کردن فرقه‌گرایی و جریان‌های افراطی و وابسته به استکبار و صهیونیسم در جهان اسلام؛

اولویت دهم: تقویت مشترکات دینی و عزت ملی همراه با موضوعات مهم و موردعلاقه خرده‌فرهنگ‌ها و احیای هویت دینی و ملی از طریق جهت‌گیری داخلی کشور در فضای رسانه‌ای؛

اولویت یازدهم: توسعه توانمندا و تعامل برای دفع فتنه جریان‌های وابسته به استکبار و صهیونیسم در جهان اسلام با استفاده از ظرفیت اهل سنت معتدل به‌ویژه علمای اهل سنت از طریق برجسته‌سازی تفاوت‌های اهل سنت و جریان‌های سلفی تقریبی با سلفیت تکفیری.

کتابنامه

الف) منابع فارسی

۱. بیانات مقام معظم رهبری (۱۳۹۳) ۴ آذر
۲. آشکار ژیلبر، (۱۳۸۴)، جدال در توحش، 11 سپتامبر و ایجاد بی نظمی نوین جهانی، ترجمه حسن مرتضوی، تهران: اختران
۳. ابراهیم، فؤاد (۱۳۸۷)، شیعیان در جهان عرب مدرن: عربستان سعودی، ترجمه رضا سیمبر، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)
۴. ازغندی، علیرضا. روشندل، جلیل. (۱۳۷۸)، مسائل نظامی و استراتژیک معاصر، انتشارات سمت، قم، چاپ دوم.
۵. احسانی، محمد (۱۳۸۰)، پژوهشی در زمینه پیدایش مذاهب شیعه و سنی، مجله معرفت، شماره ۴۰ فروردین
۶. اعرابی، سید محمد، (۱۳۹۲)، دست نامه برنامه‌ریزی استراتژیک، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی
۷. افتخاری، اصغر (۱۳۸۳)، اقدام به جنگ، مجله سیاست دفاعی، سال ۱۲، شماره ۴۸ (پائیز)
۸. افتخاری، اصغر (۱۳۸۳)، اقلیت گرایی دینی. طراحی یک چارچوب تحلیلی، تهران: انتشارات تمدن ایرانی
۹. افشردی محمد حسین و نوزدی فضل اله (۱۳۹۰)، تعیین عوامل ژئوپلیتیک حوزه دریای عمان و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی - امنیتی ج.ا.ا.
۱۰. باقری چوکامی سیامک، (۱۳۹۳)، ارزش ضدامنیتی جریان‌سازی افراط و تکفیر با تأکید بر تئوری جنگ تمدن‌ها، تهران، فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی امنیتی دانشگاه جامع امام حسین (ع)
۱۱. بوالحسنی خسرو و افشردی محمد حسین (۱۳۹۳)، تهدیدهای ژئوپلیتیکی مؤثر بر تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ا. در قبال ترکیه فصلنامه مطالعات راهبردی
۱۲. بیلیس، جان و دیگران (۱۳۸۲)، استراتژی در جهان معاصر: مقدمه‌ای بر مطالعات استراتژیک، تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران
۱۳. پارسانیا حمید (۱۳۹۳)، داعش محصول تعامل سیاست غربی و منطقه‌ای با ذخیره‌های تاریخی اموی، قابل دسترسی در <http://sccr.ir>
۱۴. جعفری ولدانی، (۱۳۹۲)، نقش قدرت‌های منطقه‌ای در بحران سوریه، فصلنامه مطالعات خاورمیانه، سال بیستم
۱۵. جمعی از نویسندگان. (۱۳۸۷)، بصیرت پاسداری، تهران، اداره سیاسی نمایندگی ولی فقیه در سپاه.

۱۶. جهانی، محمد (۱۳۹۳)، راهبردهای مقابله با تهدیدات نرم ناشی از فعالیت جریانهای تکفیری در جهان اسلام، مجموعه مقالات کنگره جریان‌های تکفیری.
۱۷. جهانی، محمد (۱۳۹۱)، تهران، پایانامه کارشناسی ارشد، دانشگاه امام حسین (ع)، اقلیت‌گرایی مذهبی در بلوچستان و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران.
۱۸. خسروشاهی، سید رضا (۱۳۴۱)، علل ظهور فرق و مذاهب اسلامی، انتشارات تهران: چاپ اول.
۱۹. خسروی غلامرضا (۱۳۸۴)، ابوالاعلی مودودی، در: علی اکبر علیخانی و همکاران، اندیشه سیاسی در جهان اسلام، تهران: جهاد دانشگاهی.
۲۰. خلیج فارس، دهلز هارتلند جهان، روزنامه رسالت به نقل از سایت آفتاب ۱۱ اردیبهشت ۱۳۸۶.
۲۱. رشونبی‌الله، مقاله الزامات ژئوپلیتیکی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران.
۲۲. رشید غلامعلی (۱۳۸۶)، جزوه درسی دانشگاه عالی امنیت ملی.
۲۳. رشید احمد، (۱۳۷۳)، تاریخ تفکر اسلامی در هند، ترجمه آیت‌اللهی، تهران.
۲۴. روشندل، جلیل، (۱۳۸۷)، امنیت ملی و نظام بین‌المللی، تهران، انتشارات سمت، چاپ پنجم.
۲۵. رضاخواه علی رضا، (۱۳۹۲)، شیوه‌شناسی دشمن در مقابله با هوی تباہی مسلمانان، قابل دسترس در farsi.khamenei.ir.
۲۶. زنگنه، حمید؛ استراتژی ملی؛ سایت باشگاه اندیشه ۱۳۸۳/۶/۲.
۲۷. سید نژاد، سید باقر (۱۳۸۹)، روند سلفی‌گری در عراق و تأثیر آن بر جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۱۳.
۲۸. عباس زاده فتح‌آبادی مهدی، (۱۳۸۸)، بنیادگرایی اسلامی و خشونت، فصلنامه سیاست، دوره ۳۹.
۲۹. عزتی، عزت‌الله. (۱۳۸۰). ژئوپلیتیک قرن بیست و یکم. انتشارات سمت.
۳۰. عصمت‌اللهی، محمد هاشم (۱۳۷۸)، جریان پرشتاب طالبان، تهران: الهدی.
۳۱. عزیززاده موسوی، سید مهدی (۱۳۹۱)، سلفی‌گری و وهابیت، جلد دوم: مبانی اعتقادی، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت فرهنگی و تبلیغی، قم، آوای منجی.
۳۲. عزیززاده موسوی، سید مهدی (۱۳۹۱)، سلفی‌گری و وهابیت، جلد یکم: مبانی اعتقادی، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت فرهنگی و تبلیغی، قم، آوای منجی.
۳۳. عزیززاده موسوی، سید مهدی (۱۳۹۳)، تبارشناسی سلفی‌گری و وهابیت، آوای منجی، قم.
۳۴. عنایت، حمید، (۱۳۶۳)، تهران، سیری در اندیشه سیاسی عرب، امیرکبیر.
۳۵. فرمانیان، مهدی (۱۳۸۷)، آشنایی با فرق تسنن، قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه قم.
۳۶. فدوی، عبدالقیوم (۱۳۸۱)، اسامه بن لادن و ماجراها، کابل: مفاخر.
۳۷. کالینز، جان ام (۱۳۷۰)، استراتژی بزرگ، مترجم: کورش بایندر، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل.

۳۸. کرمی چرمه، کامران، (۱۳۹۳) سلفی گری و خاورمیانه عربی، تهذان، خبرگزاری فارس.
۳۹. کمپ، جفری، (۱۳۸۳)، جغرافیای استراتژیک خاورمیانه، ترجمه متین، انتشارات مرکز مطالعات راهبردی
۴۰. کوپل، ژیل، (۱۳۸۲) پیامبر وفرعون، تهران، ترجمه حمید احمدی، کیهان.
۴۱. گروه مطالعاتی امنیت (۱۳۸۷)، تهدیدات قدرت ملی شاخص‌ها و ابعاد، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی
۴۲. مرادی، مجید (۱۳۸۴)، سید قطب، در: علی اکبر علیخانی و همکاران، اندیشه سیاسی در جهان اسلام، تهران: جهاد دانشگاهی.
۴۳. مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور (۱۳۹۱)، تهران، وهابیت سیاسی، انتشارات اندیشه‌سازان نور
۴۴. مجموعه مقالات کنگره جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام، ج ۲،
۴۵. محمدزاده محمدعلی و محمدتقی نوروزی (۱۳۷۸)، فرهنگ استراتژی، تهران: سنا.
۴۶. موسوی، تهران، جزوه درسی دانشگاه عالی امنیت ملی
۴۷. نامی محمدحسن (۱۳۸۹)، خلیج فارس و اهمیت آن در تدوین راهبرد امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران سایت فارس نیوز ۹ آبان ۱۳۸۹ به نقل از، فصلنامه نگاه دو شماره ۵
۴۸. نباتیان، اسماعیل و معینی‌پور، مسعود، تحلیلی بر جریان بعثی تکفیری داعش، گزارش راهبردی شماره ۵، قم، مجمع جهانی اهل بیت (ع)
۴۹. همفر مستر (۱۳۶۱)، خاطرات همفر، ترجمه دکتر محسن مؤیدی، تهران: انتشارات امیرکبیر.

ب) منابع عربی

۱. ابن تیمیه، ابوالعباس تقی الدین احمد، (۱۹۷۱ م)؛ درء تعارض العقل والنقل، محمد رشاد سالم، جمهوریة العربیة المتحدة، دارالکتب.
۲. ابن تیمیه، احمد (۱۴۰۳ ق/ ۱۹۸۳ م)، مجموعه الرسائل والمسائل، بیروت: بی‌نا.
۳. ابوهمام بکر بن عبدالعزیز الأثری، مدی الایادی لیبعة البغدادی،
۴. بنا، حسن (۱۹۸۴ م)، مذكرات الدعوة والداعیه، بیروت: بی‌نا.
۵. سید قطب، معالم فی الطریق، منبر التوحید و الجهاد، ۱۴۳۵ ق، [بی‌جا].
۶. ظواهری، ایمن، الولاء و البراء؛ عقیده منقوله و واقع مفقود، ۱۴۲۳ ق [بی‌جا، بی‌نا].
۷. عزّام، عبدالله، اعلان الجهاد، منبر التوحید و الجهاد، [بی‌جا، بی‌نا].

د) منابع خارجی و وبگاه‌ها

1. <http://farsi.khamenei.ir>
2. <http://alwahabiyah.com>